

Stenogrammid

XIII Riigikogu, IX Istungjärk, täiskogu korraline istung

Neljapäev, 14.02.2019, 10:00

Toimetatud

10:00 Istungi rakendamine

1. 10:01 Olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Infojulgeolek, sellega seotud ohud demokraatiale ja õigusriigile" arutelu

2. 12:06 Kaitseliidu seaduse muutmise seaduse eelnõu (786 SE) teine lugemine

3. 12:21 Politsei ja piirivalve seaduse, päästeteenistuse seaduse ning kaitseväeteenistuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seaduse eelnõu (768 SE) teine lugemine

4. 12:44 Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (658 SE) teine lugemine

10:00 Istungi rakendamine

10:00 Aseesimees Kalle Laanet

Tere hommikust! Täna on vahet vahel alustada sõnadega: head sõbrad, kaunist sõbrapäeva teile! (Saalist vastatakse: "Suur tänu!")

Alustame Riigikogu täiskogu IX istungjärku 4. töönädala neljapäevast istungit. Eelnõude ja arupärimiste üleandmine. Paistab, et soovid nende üleandmiseks puuduvad. Kohaloleku kontroll, palun!

Kohaloleku kontroll

Kohal on 62 Riigikogu liiget, puudub 39.

1. 10:01 Olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Infojulgeolek, sellega seotud ohud demokraatiale ja õigusriigile" arutelu

10:01 Aseesimees Kalle Laanet

Alustame neljapäevase päevakorra käsitlemist. Esimene päevakorrapunkt on Eesti Vabaerakonna fraktsiooni algatatud olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Infojulgeolek, sellega seotud ohud demokraatiale ja õigusriigile" arutelu. Tutvustan teile protseduuri. Kõigepealt on Eesti Vabaerakonna fraktsiooni esimehe Andres Herkeli ettekanne kuni 10 minutit. Järgnevad küsimused ja vastused kuni 10 minutit. Seejärel saab sõna strateegilise kommunikatsiooni ekspert, Tartu Ülikooli vabade kunstide professor Ilmar Raag. Tema ettekanne on kuni 20 minutit ning küsimused ja vastused kuni 15 minutit. Järgmisena saab sõna õigusteaduse doktor, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva. Tema ettekanne on kuni 20 minutit, küsimused ja vastused kuni 15 minutit. Siis on ajaloodoktori, Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teaduri Ivo Juurvee ettekanne, mis võib kesta 20 minutit ning küsimused-vastused kuni 15 minutit. Tähelepanu! Iga Riigikogu liige võib esitada igale ettekandjale ühe küsimuse. Ja peale seda on läbirääkimised. Alustame! Palun, härra Herkel!

10:02 Andres Herkel

Austatud juhataja! Austatud Riigikogu liikmed! Austatud külalised! Kaunist sõbrapäeva kõigile! Eesti Vabaerakonna fraktsioon on tõepoolest otsustanud kasutada meie kodu- ja töökorra seaduses olevat võimalust, et algatada olulise tähtsusega riikliku küsimusena arutelu, käsitledes infojulgeoleku teemat. Ma tahan oma sissejuhatuses olla lakooniline, et lugupeetud ekspertidele kiiremini sõna anda ja teema juurde minna. Piirdun mõne märkusega, ettepanekute juurde jõuan vahet uuesti siis, kui on

fraktsioonide kõnede voor.

Esimene märkus on see, et mõisted, mida me infojulgeoleku teemal kõneledes kasutame, on tihtipeale küllaltki hägusad. Ilmselt on veel päris pikk tee minna, enne kui me hakkame nendest asjadest enam-vähem ühtemoodi aru saama. Ma usun, et tänased ettekanded võiksid sellele kaasa aidata.

Sissejuhatavalt lihtsalt nii palju, et kindlasti hõlmab infojulgeolek palju laiemat probleemide välja, kui on sotsiaalmeedia ja seal leviva tõese või väärainformatsiooni kriitiline või kriitikavaba vastuvõtt. Kui tuua vaid hästi lühikene loetelu probleemidest, mis sellega võiksid haakuda, siis kindlasti on see suurte andmebaaside julgeolek, olgu riiklikud või eraõiguslikud, nende kaitsmine häkkimise, hävitamise, manipuleerimise eest. Kindlasti puudutab see internetisuhtluse ja andmeedastuse julgeolekut, aga ka internetikasutajate personaalset julgeolekut, sh seda, et inimõigused peavad kehtima ka internetis. Edasi: strateegiline taristu, strateegilise taristu ja sellega seotud teenuste julgeolek, kuivõrd nendega opereerimine on internetipõhine, puudutagu see transporti, pangandust või mida iganes. Siin võivad mängus olla väga suured julgeolekuohud. Ja kõige lõpuks meie riikluse ja riigi demokraatlike institutsioonide kaitse küberründe ja muude inforünnakute eest. Me ilmselt ei suuda praegu ette näha kõiki neid probleeme, mida need valdkonnad tulevikuühiskondades toovad, ja kindlasti ei suuda me neid kõiki ka tänases arutelus katta, aga eks kusagilt peab alustama.

Ma teen ühe tagasipõike meie üleeilse välispoliitika arutelu juurde, kus välisminister vähemalt kaks korda osutas küberõiguse edendamise vajadusele. See on täpselt see teema, mida Helen Eenmaa-Dimitrieva meie ees täna põhjalikumalt avama hakkab, ja kindlasti on see üks teemadest, mis jääb meie poolt lauale järgmisele Riigikogule. Ma eeldan, et selle valdkonna tähtsus ajas ainult kasvab ja on eriti tähtis ka Eesti jaoks, kui me soovime täita oma rolli juhtiva IT-riigina.

Ja lõpuks, me ei ole maailmas üksi. Kindlasti tegelevad kõigi selliste probleemidega väga paljud uurimisasutused, väga paljud ülikoolid, väga paljud mõttekojad, ka rahvusvahelised organisatsioonid. Mina olen viimastel aastatel selle temaatikaga kokkupuutes olnud Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee kultuurikomitee kaudu, seal jõudumööda kaasa lüües. Raporteid, mis meie tänase teemaga on seotud, on vastu võetud või jooksvalt menetluses ikka õige palju. Kui nimetada mõned olulisemad teemad, mis on läbi käinud, siis näiteks "Sotsiaalmeedia – kas sotsiaalne võrgustik või oht põhivabadustele?", "Hariduse roll digitaalse kodaniku jaoks", "Avalik-õiguslik meedia desinformatsiooni ja propaganda kontekstis" ning "Interneti valitsemine ja inimõigused" ehk raport, mida mul oli au ise juhtida ja mis eelmise kuu lõpus Strasbourgis ka vastu võeti. Juttu on olnud samuti interneti ombudsmanist. Ja nagu ma osutasin, see teema on suureneva tähtsusega, sellest räägitakse üha rohkem ja ilmselt peavad eri riikides üha rohkem nendel teemadel rääkima ka seadusandjad. Lõpumärkus minu poolt on aga see, et kindlasti ei tahaks, et tänane arutelu muutuks valimiseelselt päevapoliitiliseks ehk me hakkaksime siin rääkima väga konkreetsetest juhtumitest ja arutama, kes mingi libauudise ehk *fake news*'i on teele saatnud ja keda see on kahjustanud ja kus ühe või teise infokakluse puhul on tõde. Muide, ma osutan sellele, et seda väga palju kasutatud terminit *fake news* ei soovitata akadeemilisemates käsitlustes kasutada. Selle asemel võiks rääkida "infohäirest" või "desinformatsioonist", mis on mõnevõrra selgem ja ka mõnevõrra neutraalsem, sest selle puhul, mida me tavaliselt *fake news*'ina silmas peame, on tihtipeale tegemist niisuguste nähtustega, kus eksisteerib ka mingi osaline tõe komponent, aga see komponent, mis tõele ei vasta, tekitabki suure probleemi. Aga nendest asjadest on võimalik rääkida ka akadeemilisemalt ja väljaspool päevapoliitiliste rünnete konteksti.

Niisiis, meie ees esinevad Ilmar Raag, kes on Tartu Ülikooli vabade kunstide professor ning kõneleb meile esimeses ettekandes mõjutustegevuse ja mõtete vaba konkurentsi vahel piiri tõmbamisest, mis kindlasti on väga raske ülesanne ja tekitab palju vaidlusi. Helen Eenmaa-Dimitrieva, nagu ma juba osutasin, siirdub internetiõiguse valdkonda ja lahkab, kuidas tehnoloogia mõjutab õiguse arengut. Tema on ka Tartu Ülikoolist. Ja lõpuks, Ivo Juurvee Rahvusvahelisest Kaitseuuringute Keskusest räägib mõjuagenda mõistest ja selle arengust. Minu poolt kõik. Aitäh!

10:10 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh, Andres Herkel! Teile on vähemalt üks küsimus. Enn Eesmaa, palun!

10:10 Enn Eesmaa

Suur tänu! Kõigepealt aitäh selle teema tõstatuse eest! Sa oled üsna aktiivne ka Euroopa tasandil. Ma olen tihti mõelnud, et Brexiti ajal käibeale läinud vormilt efektne, kuid sisult segadust tekitav ja ähmane

termin "tõejärgne ühiskond" on kindlasti tänase põhiteemaga seotud. Mulle meeldiks palju rohkem "tõe-eelne ühiskond" – üheskoos ponnistades me liigume tõe poole, seda võib-olla sada protsenti kunagi kätte saamata. Kas sellises olukorras, kus vähemalt teoreetiliselt on tõde kuulutatud lindpiiriks ja kõik on võimalik, on seda tunda ka Euroopa nendel tasanditel, kus sina esindad Eesti parlamenti?

10:11 Andres Herkel

Aitäh! See oli nüüd väga ulatuslik küsimus. Esimene asi, mis mulle meelde tuleb, on suur korruptsioonijuhtum, mis läbis Euroopa Nõukogu poliitikkonda. Aastat kümme tagasi ei saanud ka mina päriselt aru, kuidas on võimalik, et demokraatlike riikide parlamentide esindajad kiidavad riike, mida iseloomustavad, noh, kui mitte öelda, et diktatuuri tunnused, siis vähemalt selged manipulatsioonid, mis puudutavad valimisi, kus pole poliitiliste liikumiste vabadust ja kus demokraatlikud institutsioonid ei toimi. Kuidas nad ometigi seda kõike nii kirglikult kaitsta saavad? Ja kümme aastat hiljem on välja tulnud, et see tõejärgsus oli otseselt seotud poliitilise korruptsiooniga, kus teatud juhtudel olid ilmselt mängus ka mingid rahasummad. Aga üldiselt see tõejärgne maailm kuulub minu jaoks samasse kategooriasse nagu *fake news*. Aga ma väldiksin selle mõiste kasutamist kalambuurina, kujundina on see oma töö rahvusvahelisel tasandil ja avalikus ruumis ammuilma teinud. Ent kui meie ja kogu inimkond unustame ära tõe järgi küsimise ja hakkame sellest loobuma, siis inimühiskonnas juba puudub niisugune elementaarne korraldus ja edasi viiv alge. Aga ma eelistaksin elada maailmas, kus tõde saab küll alati kahtluse alla seada, kuid ei saa kahtluse alla seada tõe kui sellise olemasolu ideaalina.

10:13 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh, härra Herkel! Teile rohkem küsimusi ei ole. Järgmisena palun kõnelema strateegilise kommunikatsiooni eksperdi, Tartu Ülikooli vabade kunstide professori Ilmar Raagi.

10:13 Professor Ilmar Raag

Tervist ja head sõbrapäeva! Ma alustan samuti sellest, et ütlen, et *fake news*'i väljend iseenesest vist ei ole tõesti kõige parem. Tuletan sel puhul iseendale meelde, kuidas ma umbes aasta tagasi olin Brüsselis ühes töögrupis, kes pidi uurima, mida Euroopa tasandil võiks *fake news*'i vastu teha. Üle Euroopa olid kokku tulnud inimesed, kelle puhul tingimuseks oli see, et nad ei tohtinud esindada riiki, riiklikke institutsioone, vaid pigem kodanikuühiskonda. Seal olid esindatud näiteks ajalehed, telekanalid, ülikoolid ja tarbijakaitse huvigrupid. Kohe alguses jõuti seisukohale, et jätame selle *fake news*'i väljendi kõrvale. Sellepärast et valed uudised võivad avalikus ruumis tekkida ka lihtsa vea tõttu ja ühel hetkel on tunduvalt olulisem see, kuidas inimesed käituvad, kui see, kas konkreetne informatsioon vastab tõele või mitte. Lähtuti pigem sellisest käitumuslikust koolkonnast, mida toetavad näiteks ka sõjanduse valdkonnaga ja infooperatsioonidega tegelevad inimesed, kes väidavad, et ühel hetkel ei ole tähtis, kas inimesed mobiliseeruvad tõe või vale ajendil – tähtis on, kuidas nad käituvad. Nagu reklaami puhul ei ole tähtis, et reklaam võidab Kuldmuna auhinna, sest ta on väga naljakas. Tähtis on, et inimene teeb selle ostu ära.

Nüüd, kui meie peame riigina võtma positsiooni informatsiooni suhtes, siis ma arvan, et põhiline küsimus peaks olema, milline on informatsiooni võimalik mõju inimeste käitumisele ja põhiseaduslikule korrale. Nii ongi minu soov siinkohal nüüd rääkida nendest piiridest, mida poliitika kujundamisel võib endale ette kujutada.

Kõigepealt, mõjutustegevus. Pange tähele, et ma ei kasuta siinkohal sõnu "propaganda" või "infooperatsioonid"! Mõjutustegevus on midagi palju laiemat. See tähendab ükskõik milliste signaalide saatmist inimesele, mille tulemusena inimene võtab vastu mingisuguse otsuse ja teeb midagi. Ütleme, välispoliitika või kaitsepoliitika kontekstis on niisugune sõnum see, et praegu on Eestis lisaks meie oma kaitsejõududele NATO pataljon. Puhtalt selle pataljoni paigutamine Eestisse on iseenesest sõnum, mille me oleme maailmale ja ka oma kodanikele saatnud, ilma et me oleks ühtegi sõna selle kohta ütelnud. See on näide sellest, kuidas mõjutustegevus võib olla laiem kui lihtsalt jutu rääkimine.

Aga kõige lihtsamal tasandil peitub kõige suurem probleem selles, et me kõik tegeleme iga päev mingisuguse mõjutamisega – me iga päev soovime, et teised inimesed teeksid midagi sellist, mida me tahame. Lapsed, minge nüüd ometi lõpuks magama! Lapsed, tulge sööma! Me mõjutame oma lapsi, me tegeleme ka sellega. Demokraatlik riik iseenesest on rajatud sellele, et inimesed räägivad üksteisele oma ideedest ja lõpuks nad eeldavad, et valijad valivad nende ideede hulgast omale kõige

meelepärasema välja ja hääletavad selle idee poolt. Selline mõjutustegevus kõige igapäevasemal tasandil on demokraatia kõige olemuslikum osa üldse.

Nüüd sealt samm edasi. Me saame aru, et kui inimesed üksteisega räägivad, ka kirglikus demokraatlikus vaidluses, siis nad kasutavad teinekord väga reljeefseid väljendeid ja teinekord on suisa vihased. Ja me leiame, et senikaua, kuni valijale on jäetud õigus valida, on need kõik väljendid ja ka informatsiooniga ümberkäimine poliitikute või avaliku ruumi enese südametunnistuse küsimus. Sellepärast et sel hetkel, kui me hakkame midagi tsenseerima, midagi keelama, me astume rajale, kus see piir lõpuks jääb häguseks ja kust on võib-olla väga raske ühel hetkel tagasi tulla. Me mööname ja ma arvan, et keegi ei hakka selle vastu vaidlema, et selline iseenesest vastuoluline väitlemine ja üksteise mõjutamine on demokraatia osa.

Aga ma esitan juba järgmise küsimuse, mis läheb natukene kaugemale. Kui välisriigi poliitikud, mõjukad kommentaatorid ja muud sellised inimesed ütlevad midagi halba Eesti kohta, kas see on selline mõjutustegevus, millele me peaksime aktiivselt vastu astuma ja need kanalid, kus need vaenulikud poliitikud midagi räägivad, kinni keerama? Maailmas on selles küsimuses erinevad seisukohad.

Ameerikas tegutsevad Russia Today, RT, Sputnik ja eri rahvusgruppide lobiorganisatsioonid täiesti vabalt. Sellepärast et Ameerika on veendunud, et ta on nii palju tugev riik, et tühja sellest, kui keegi midagi tema kohta halvasti ütleb. Venemaa lähenemine on teistsugune: välismaise enamusosalusega meediaväljaannetel ei lubata seal tegutseda. Kõik meediaväljaanded, kes Venemaal tegutsevad, on sellised, et nende kontrollkapital on venemaalaste käes. Ja kui organisatsiooni finantseerib keegi välismaalane, siis ta peab olema deklareeritud kui välismaa agent ja neid pitsitatakse koledal kombel. Ühesõnaga, Venemaa on valinud infojulgeoleku vallas täiesti vastupidise tee kui USA. Eesti on seni veel olnud pigem läänemaailma hoiakute kandja.

Kas sellel on ka mingisugune praktiline tagamaa, miks ameeriklased ja läänemaailm üldse on niimoodi käitunud? On küll. Sellel pole mitte lihtsalt idealistlik seletus. Põhiline on arusaam, et valeinformatsiooni või vihakõnega kokkupuude ei tähenda alati selle mõju alla sattumist.. Me vaatame mõnda telesaadet ja me mõtleme: "Neetud raisad! See on ju nii vastik, mis nad seal räägivad ja mis nad teevad!" Kui me vaatame reitinguid, siis nende põhjal antakse teada, et seda või toda saadet vaatas nii tohutul hulgal inimesi, järelikult kõik olid selle saate sõnumite poolt. Kaugeltki mitte! Sõnumite tõlgendamine vastupidi soovitle on kommunikatsioonis üks kõige sagedasemaid nähtusi.

Selle peale võiks järgmise aspekti juurde minnes isegi esitada küsimuse, kas meie laulev revolutsioon oli välisagentide korraldatud. Ma seni ei ole veel kohanud ühtegi inimest, kes väidaks, et see täpselt niimoodi oli. Isegi kui olid välismaised heasoovijad või kaasasoovijad, siis selle teo me tegime ikkagi ise ära. Mis tähendab, et igasugune kommunikatsioon töötab eelkõige laiema ühiskondliku olukorra kontekstis. Sa võid võtta ükskõik millise teksti, aga kui kontekst seda ei soosi, siis sõnum läbi ei lähe ja tööle ei hakka. No toon kaks võib-olla kõige paradoksaalsemat näidet. Viktor Kingissepp otsustas ühel hetkel, et ta proovib Eestis levitada kommunistide sõnumit. Aga kohalikud töölisel ei tõusnud sel viisil üles, nagu ta lootis. Nii et iseenesest mingi propaganda või sõnum ei pruugi töötada. Che Guevara tegi Kuubal revolutsiooni ja mõtles, et sama sõnumiga ta tõstab üles ka Boliivia talupojad. Seda ei juhtunud, sest kontekst oli teine.

Me näeme Eestis, et ehkki me oleme iga päev vaenulike Venemaa föderaalsete telekanalite mõju all, eestlased üldjuhul ei ole oma hoiakuid muutnud. Nagu öeldakse, et meie parim kaitse on see, et majandusel läheb suhteliselt hästi ja riik üldiselt on stabiilne ja toimiv. Niipea kui see kontekst ära kaob, oleme tõsise probleemi ees. Ja teistpidi, kui me mõtleme, et vaenulik pool Vene eriteenistustest on alati alal hoidnud vene-eesti rahvuskonflikti olemasolu, siis me küsime, kas selle juured on ainult mõjutustegevuses. Kui me keelaksime Vene telekanalid ära, kas me võiksime öelda, et järgmisel päeval eesti ja vene kogukonna suhted on briljantselt korras? Ma kardan, et ei ole. Seega tuleb mõjutustegevuse vastu tegutsedes eelkõige tähelepanu suunata juurpõhjustele ja alles seejärel otsustada, kuidas mõjutustegevuse vastu astuda.

Ma olen seni rääkinud mõjutustegevusest ideede vaba konkurentsi raamides, eeldades, et ideed on õhus ja inimesed otsustavad, millal me ühel hetkel jõuame selle piirini, kus ütleme, et ideede vaba konkurents enam ei toimi. Ja see on see koht, kus aasta tagasi need Euroopa eksperdid leidsid, et jah, tõepoolest liikmesriikidel on õigus ise otsustada, millist sorti kõne või muu mõjutustegevuse nad võiksid kriminaliseerida või selle eest muul viisil karistada. Kõige ilmselgemad on üleskutsed vägivalle või vaenule. Me ju saame aru, kui käivitub vägivald, siis ideede konkurents enam ei toimi. Toimib selle poole jõud, kes on füüsiliselt tugevam.

Nüüd, kui vaatame abinõude rakendamist, siis Läti ja Leedu on eri aegadel nüüd juba mitu korda keelanud kolmeks kuuks vastavalt Euroopa reeglitele Vene telekanalite produktsiooni edastamise nende territooriumil. Ja põhjuseks ei ole toodud mitte seda, et Venemaa telekanalid oleksid öelnud, et Läti peaminister on loll või midagi sellist. Põhjuseks on enamalt jaolt toodud vaenu õhutamist Ukraina-teemaliste kajastuste raames, sest tõepoolest on olnud saateid, kus on sõna otseses mõttes kutsutud minema sõtta Ukraina vastu. Põhimõtteliselt on Euroopa tasandil seda vaenu õhutamise sätet aktsepteeritud ja on tunnistanud, et Lätil ja Leedul oli õigus niimoodi rakendada telekanalite saadete edastamise peatamist. Euroopa tasandil ei ole seda tehtud ainult Vene telekanalitega. Mitmes riigis on keelatud ka Hezbollah' telekanal Al-Manar, kuna ka selle programmid sisaldavad üleskutseid vägivallale Israeli või juutide vastu. Jällegi, seadusandjad ütlesid, et kuna eksisteerib vahetu oht, et radikaliseerunud tegelased hakkavad nende koordineeritud üleskutsete ajal tegutsema, siis võib neid sõnumeid blokeerida. Niisugune tegevus on laienenud pärast seda, kui internet hakkas oma rolli mängima, ja erilise hoo sai see sisse – ma ei tea praegu ütelda, kumb oli esimene, kumb teine –, kui Islamiiriik ehk Daesh hakkas oma propagandaüleskutseid levitama ja täiesti süsteemselt pandi nende Twitteri ja Facebooki kontosid kinni, ja teisest küljest ka venelaste tegevus muutus pärast 2014. aastat aina intensiivsemaks ja ka neid kontosid pandi olulisel määral kinni. Ühesõnaga, me saame aru, et üks kriteerium, mis juba ka Eesti seadusruumis eksisteerib, on vägivallale või vaenule üleskutsuvate sõnumite eest karistamine – nimetame seda niimoodi.

Aga on veel kaks asja, mis iseenesest kahjustavad ideede vaba konkurentsi keskkonda. Esimene nendest on vale keskkonna loomine. Mida see tähendab? See tähendab seda, et kui inimene üldiselt langetab oma otsuseid mitte ainult selle informatsiooni põhjal, mida ta kusagilt saab, näiteks internetist, vaid ka selle põhjal, kuidas inimesed tema ümber käituvad, siis üks vahend, mis mõjutustegevuseks käiku läheb, on valekontode kasutamine. Üks troll esineb üheaegselt mitme, teinekord ka paarikümne tegelasena. Ja kuna internetis on võimalik teha ka sellist mikrosihtmargistamist – *microtargeting* siis inglise keeles –, siis nende inimeste ümber, kes on radikaliseerumisaltid, kellel teatakse sees olevat mingisugune konflikt, kujundatakse selline keskkond, kus neile tundub, et kogu maailm mõtleb juba kindlal viisil. Ja see annab neile inimestele sisemise tõuke astuda päriselus need paar sammu edasi sel soovitud suunal. Me saame aru, et inimese otsus ei tekkinud mitte vaba konkurentsi tingimustes, vaid tänu sellele, et teda oli keskkonda kasutades petetud. Desinformatsioon töötab samuti massipõhiselt. See tugineb sellisele psühholoogide seas hästi teada efektile, et kui sa puutud mingisuguse väite või informatsiooniga palju kokku, siis muutub see sulle tuttavaks ja ühel hetkel sa lihtsalt aktsepteerid selle, sõltumata sellest, kas see on tõene või mitte. Ja selle efekti saavutamiseks on jälle vaja taha massi, mida on võimalik eelkõige saavutada interneti abil, kus automatiseerimine on märksa lihtsam kui n-ö traditsioonilises meedias.

Nii, jutt on seega olnud kahest kriteeriumist. Esimene on see, et sõnumites või tegevuses on selge üleskutse vägivallale, ja teine on see, et tegevus sisaldab sihikindlalt ette võetud operatsioone vale sisestamiseks avalikku ruumi. Sel puhul lõpetan oma praeguse jutu küsimusega: kas Eesti praegu on aktiivse mõjutuse ohver või mitte? Ma vastan, et sellega on nii ja naa. Kuna me oleme ühteaegu Euroopa Liidu ja NATO riik, siis Venemaa seisukohalt me kuulume igal juhul talle vaenulikku allianssi. On selge, et kui Eestist Vene meedias räägitakse, siis valdavalt mitte positiivses kontekstis. Samas, ma enne rääkisin, et oluliste efektide saavutamiseks kasutatakse tänapäeval pigem meedias tekitatud massi, ja *big data* või suurte andmekogude mõttes ei ole Venemaa strateegiline tähelepanu praegu Eestile suunatud. Kui me vaatame, kui palju lugusid on Vene meediaruumis Ukrainast, Süüriast ja Euroopa Liidust, mida käsitatakse ühe põhilise mädapaisena, siis võiks öelda, et Eestit peaaegu ei nähta. Seega me ei kujuta praegu ette, kuidas võiks välja näha Venemaa tegelik inforünnak või massiivne mõjutustegevus, nii nagu seda teostatakse näiteks Ukraina vastu. Aga kuna me kuulume Venemaale vaenulikku allianssi, siis ei vabasta meid miski sellest ohust, et ühel hetkel me võime ka selle rünnaku sihtmärgiks sattuda.

Sellega ma oma ettekande lõpetan ja hea meelega vastan mõnele küsimusele.

10:32 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh, austatud professor Ilmar Raag ettekande eest! Teile on ka küsimusi. Eiki Nestor, palun!

10:32 Eiki Nestor

Aitäh! Ma tänan ka Vabaerakonda küsimuse tõstatamise eest! Küsimusi oleks palju, aga üks, mis mind on vaevanud juba paar aastat, on see, kas erameedia ettevõtte puhul võib ka mängus olla huvide konflikt. Ja kui see konflikt on, kes selle peaks välja tooma? Kui mõni minister oma tegevusega nende ettevõtete tulusid vähendab, kas siis erameedia peaks iga kriitilise artikli alla kirjutama, et see mees võttis meie reklaamituludest jupi, seetõttu me teda sõimame?

10:33 Professor Ilmar Raag

Ma arvan, et see haakub ideede vaba konkurentsi teemaga. Me ju tegelikult usume, et kuni informatsioon on faktitruu, on igasugune informatsioon asjakohane. Eks sel ministril peab olema ka põhjus, miks ta seda tulu kärpis. Aga kui me juba ajakirjanduse mängumaale läksime, siis märgin, et arusaamine, et iga väljaanne olgu alati tasakaalustatud, ei ole läänemaailmas nii üheselt valdav. Läheme Ameerikasse, mis on kõige parem näide. Fox News ei tee mingisugust saladust, et ta pigem toetab konservatiivsemat agendat, CNN aga praegu pigem vasakpoolsemat või õigemini liberaalsemat agendat. Paljud eri riikide ajalehed positsioneerivad ennast selgelt ka poliitilises võitluses. Küsimus on selles, kas ühiskonnas tervikuna on inimestel võimalus leida ka alternatiive või ise oma sõnumiga mingil kujul välja tulla. Ütleksin, et meil eksisteerib alternatiiv teisel pool Peipsit. Teisest küljest on Venemaal väga aktiivselt käima läinud ekstremismivastane võitlus. Terrorismi heakskiitmise paragrahvi alusel mõisteti möödunud aastal süüdi umbes 140 inimest, kes läksid ka vangi. Selle peale on leitud, et osaliselt oli süüaluste viga selles, et nad lihtsalt *share*'isid seda sisu, mida nad internetis nägid, ka oma leheküljel.

10:35 Aseesimees Kalle Laanet

Andres Herkel, palun!

10:35 Andres Herkel

Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja, aitäh ettekande eest! Ühes varasemas kommentaaris te olete kõnelenud ka sellest, et praegu ei ole näha, et Venemaa eriliselt üritaks sekkuda Eesti valimistesse. Samal ajal Prantsusmaa puhul me seda nägime, nägime ka Ameerika Ühendriikide puhul ja on ka teisi, väiksemaid riike. Nendele probleemidele on väga teravat tähelepanu pööratud ja ka väliskomisjonil valmis üks ettekanne valimistesse sekkumise võimalustest ja selle ärahoidmisest. Mis on selle eeldatavalt parema olukorra põhjus? Kas see, et seda tõrjetegevust on olnud, probleemi teadvustamist on olnud, või on veel mingeid põhjuseid?

10:36 Professor Ilmar Raag

Mul kindlat vastust ei ole. Ma tuginen kõigepealt sellele, et nii Läti kui Rootsi puhul, kus väga olulisel määral monitooriti nii välismaalt tulnud sõnumite osakaalu kui ka sees toodetud desinformatsiooni hulka, tõdeti, et oodatud rünnak jäi ära. Miks see jäi ära ja miks ka Eesti seisukohalt on hetkel olukord suhteliselt rahulik, ma kindlalt ei tea. Räägin pigem spekulatsioonidest. Esimene neist on see, et teatud surve Eestile ja ka Lätile ja Leedule on kogu aeg olemas, aga selle surve tulemus on see, et latentsel kujul on Eestis konfliktid olemas ja vajadusel on võimalik olukorda eskaleerida niimoodi, et mõni konflikt muutub väga tõsiseks. Näiteks 2007. aastal umbes nii oli. Nüüd on küsimus selles, kas Venemaal on praegu huvi olukorda Eestis eskaleerida: mis kasu ta sellest saaks? Kui me vaatame *big data* põhiseid andmeid, siis näeme, et Venemaa on selgelt oma tähelepanu koondanud strateegilistele sihtmärkidele, kelle mõjutamine annab märkimisväärsed tulemusi. Eesti mõjutamine eraldi võttes suurt midagi Venemaa jaoks ei anna. Seetõttu on Moskva peamine sihtmärk ikkagi Euroopa Liit ja seejärel Euroopa Liidu sees nende riikide mõjutamine, kelle äraukkumisega langeks ka Euroopa Liit ja sealt järgmine oleks siis NATO kui nende teine doktriinides deklareeritud vastane. Lisaks sellele on üks viimaseid Ameerika RAND Corporationi analüüse viidanud, et venelaste tähelepanu on väga selgelt suunatud Balkani poole ehk siis meie mõistes lõunasuunale. Muidugi seal on neil eeldusi eduks rohkem kui Eestis. Ma arvan, et need sammud, mida Eesti on teinud, on loonud Eestis sellise tasakaalu, kus edu saavutamiseks peaks ebaproportsionaalselt palju jõudu kasutama, samal ajal kui see edu Balkani suunal tuleks võib-olla lihtsamalt.

10:39 Aseesimees Kalle Laanet

Urve Palo, palun!

10:39 Urve Palo

Suur aitäh, eesistuja! Suur aitäh, ettekandja! Minu küsimus puudutab oskust õppida. Kui meil omal ajal olid need aprillisündmused, siis tabas Eestit massiivne inforünnak. Ja tuleb tunnistada, et ega me selleks väga hästi valmis ei olnud. Enda kogumine võttis aega ja ettevalmistus oli nigel. Te olete asjade arengut kõrvalt jälginud, aga olete minu teada ka teatud tööühmades osalenud. Kas me oleme nüüd riigina, kas meie institutsioonid on nüüd paremini valmis, kui midagi sellist peaks teisel moel korduma? Kui jälle tuleb selline massiivne inforünnak väljastpoolt, siis kui hästi me oleme selleks valmis? Kuidas teile tundub?

10:40 Professor Ilmar Raag

Ma arvan, et Eesti riik on väga pikkade sammudega edasi astunud, et valmisolekut tugevdada. Aga see ei tähenda seda, et võimalik kriis möödub kindlasti kuidagi väga lihtsalt. Ma tuletan meelde, et need põhitingimused, mida on vaja, et sotsiaalne kontekst ei annaks võimalust olukorra eskaleerumiseks, kehtivad ikka. Eesti vene kogukonna mitteselge üksteisest arusaamine, eraldi inforuumides elamine – see on alles ja see loob eeldused ka võimalikuks uueks konfliktiks. Niisamuti on kontekst halvenenud selles mõttes, et alates kas või kooseluseadusega seotud probleemide tekkest on meil täheldatav üldse väga selge polariseerumine ühiskonnas, mis tähendab seda, et konfliktiolukordades me ei pruugi suuta tegutseda ühtse ühiskonnana. Ja siin ei ole küsimus selles, kas Eesti riigil on mingisugune informatsiooniteenistus, et uueks kriisiks valmis olla. Jah, ma arvan, et need ettevalmistused on tehtud ja me suudame inforünnakule vastu panna, aga ühiskonna potentsiaalne lõhestatus on endiselt julgeolekuoht.

Ma toon jälle Ameerika presidendivalimiste näite, kuigi jutt on Venemaast. 2016. aasta presidendivalimiste ajal tundus, et Venemaa sekkumine tähendab Trumpi pooldamist ja Hillary Clintoni mahategemist. Kui aga hakati täpsemalt analüüsima, siis ilmnes, et tegelikult väga suur osa Venemaa infotegevusest oli suunatud sellele, et sponsoreerida vastanduvaid juba konfliktis olevaid osapooli lihtsalt selleks, et tekitada kaost. Usun, et me ei pea arvama, et kordub aastal 2007 toimunu. Praeguses kontekstis võiks korduda see, et võimalik vastane sponsoreerib üheaegselt kõige radikaalsemaid gruppe, sooviga nad ühele platsile kokku tuua, et nad hakkaksid seal kaklema.

10:42 Aseesimees Kalle Laanet

Barbi Pilvre, palun!

10:42 Barbi Pilvre

Aitäh, hea juhataja! Aitäh, Ilmar Raag, väga huvitava ettekande eest! Kommunikatsiooniinimesena sa nagunii tead, et fakt on alati diskursus ja kontekst annab faktile tähenduse. Eriti hästi näeb seda ajaloos ja poliitikas. Kuidas on teie arvates üldse võimalik, et infosõjas on mingid faktid konfliktiolukorras neutraalsed?

10:43 Professor Ilmar Raag

Ma arvangi, et iseenesest neutraalset informatsiooni ei ole kunagi olemas. Inimesed on alati erinevad ja igaühel on oma isiklik taust, mille pinnalt ta informatsiooni suhtub. Näiteks 1. september 1939 – eestlastel ja ütleme, poolakatel on sellesse võib-olla sarnane emotsionaalne suhtumine, kellelgi kusagil Voronežis aga täiesti teistsugune. Fakt iseenesest, ainult üks kuupäev, aga juba on mängus emotsioon. Neutraalset informatsiooni ei ole olemas.

10:44 Aseesimees Kalle Laanet

Tiit Terik, palun!

10:44 Tiit Terik

Aitäh, härra juhataja! Hea Ilmar Raag! Umbes kaks aastat tagasi käidi ühel julgeolekukonverentsil välja selline mõte. Praegu esinevad vaeuudised ehk *fake news*'id n-ö algallikana enamasti tekstiformaadis, olgu internetis või mõnes pressiteates. Aga varsti me jõuame ajastusse, kus tehnika areng võimaldab

valeuudiseid nende usutavuse suurendamiseks toota ka videoformaadis. Õelge palun, kui kaugele sellega ollakse juba jõutud?

10:44 Professor Ilmar Raag

Ma arvan, et sellega on päris kaugele jõutud. Juba umbes aastail 2006 ja 2007 BBC rääkis, et neile on saadetud töödeldud fotosid. Oli näiteks üks foto, mis avaldati. Ma täpselt ei tea, mis konfliktiga tegu oli, aga igal juhul oli see Lähis-Idas. Jutt oli ühe poole pommirünnakust, aga kuna pilt iseenesest ei tundunud piisavalt dramaatiline, siis oli sinna linna kohale tehtud ka üks suitsupilv. Iseenesest see fakti ei muutnud, aga pilt oli tehtud dramaatilisemaks. Ja nii saadeti see BBC-ile. BBC ütles, et linn on linn ja ju siis suits ka oli, kui seal plahvatus oli. Hiljem nad olid sunnitud vabandama. Nüüd me oleme jõudnud olukorda, kus oli võimalik näiteks selline jabur lugu, mida on ka päris palju YouTube'is vaadatud. Oliver Stone, tuntud Ameerika filmirežissöör, vestleb Vladimir Putiniga, kellest ta tegi väikse dokumentaalfilmi. Putin näitab talle seal oma mobiiltelefonist ühte rünnakuvideot ja räägib sellest kui Vene sõjaväelaste tegevusest Süürias. Aga natukene hiljem tuleb väga jabural kombel välja, et tegemist oli Ameerika videolõiguga. Putin ilmselt lihtsalt ei teadnud sellel hetkel, et see ei ole autentne videolõik, mida ta seal Oliver Stone'ile näitab. Veel enam, arutati – ma ei julge siinkohal päris faktidele pretendeerida, ilmselt Ivo Juurvee pärast parandab mind –, kas arvutimängu pilti võiks välja pakkuda ka päris sõjapildi pähe. Ja vastus on, et jah, me oleme jõudnud niikaugemale, et arvutiga genereeritud pildid on sama pilditihedad, nii et neid võib vaadata kui autentseid fotosid. Seetõttu minu lühike vastus on: jah, tänapäeval võib piltidega teha ükskõik mida. Ja kui sa ei ole ekspert, kui sul ei õnnestu sinna pildi sisse minna, siis sa ei saa võltsingust aru.

10:47 Aseesimees Kalle Laanet

Austatud kolleegid Volmer, Aru ja Sarapuu! Kahjuks on küsimuste esitamise aeg lõppenud. Palju tänu, professor Ilmar Raag! Läheme edasi järgmise ettekande juurde. Õigusteaduse doktor, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva, palun!

10:47 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Austatud istungi juhataja! Austatud Riigikogu liikmed! Head kuulajad! Vaatame nüüd mõjutustegevusele juura vaatepunktist. Tehnoloogia mõjutab õigust, õigussüsteeme. Me näeme seda tegelikult ju igal sammul. Aga mida see tähendab üldiselt turvaliste ja demokraatlike ühiskondade jaoks nagu meie oma? Ma olen oma taustalt filosoof, jurist, õigusökonomik. Juristina ma tean, et meil on ametialane kalduvus riske kaardistada ja loetleda üles kõik viisid, kuidas midagi saab valesti minna. Aga kui me teeme tegemist uute tehnoloogiatega, siis saab ju ja võib-olla tulekski näha juristi rolli mitte ainult riski kaardistajana ja *status quo* kaitsjana, vaid ka uute lahenduste leidjana, eestvedajana. Me ei saa alal hoida sellist eluviisi, mis oli varem, enne profiilide kokkupanemiseks või mõjutuseks kasutatavaid tehnoloogiaid, rääkimata sellest eluviisist, mis oli enne elektroonilisi makseid. See oli kõik väga ammu, me elame teistsuguses maailmas.

Aga on mõningaid asju, mida me saame teha. Me saame vedada uute õigluspriintsiipide kujundamist ja nende jaoks vajalike tehnoloogiliste lahenduste leidmist ja rakendamist. Mingil määral olen ma püüdnud seda ka oma töös teha, näiteks Tartu Ülikoolis IT-õiguse õppe- ja teadusprogrammi ülesehitamisel, aga viimasel ajal ka näiteks Euroopa ühisdoktorantuuri EDOLAD (European Doctorate in Law and Development) raames, kus me uurime tehnoloogia mõju arenguriikide õigussüsteemidele. Me oleme töötanud üle maailma. Paari nädala pärast viime sel teemal läbi suurema suvekooli Lõuna-Aafrika Vabariigis. Oleme sinna kutsunud palju Euroopa ja Aafrika ülikoolide õppejõude ja doktorante. Kui me uurime tehnoloogia mõju õigussüsteemidele, siis milliseid küsimusi tuleks ja võiks esitada? Mitte kuigi ammu koosnes ju informatsioon peamiselt käega kirjutatud või trükitud dokumentidest ja kunstistöödest. Nüüd on info dünaamiline, interaktiivne, seda on palju ja selle kättesaamiseks on väga palju viise. Need probleemid on praegu reljeefsemad selle tõttu, et me oleme näinud katseid sekkuda valimistesse ja referendumitesse, valeuudiste vabrikud on pidevalt töös. Igapäevane tegevus tähendab paljude oma andmete jagamist ettevõtete ja asutustega mis tahes põhjustel.

Muuseas, kas te olete kuulnud dataismist? Mitte kunstivoolust dadaismist, vaid just dataismist kui teooriast, et me ei ole veel hoomanud andmete tegelikku väärtust ja maailm kuulub neile, kellel on suurem andmetöötlusvõimekus? See vaatepunkt püüab pisendada muret demokraatia ja isikuautonoomia pärast. Kindlasti tasub selle taustal küsida, kas andmete märkamatu kogumine ja

kasutamine kahjustab usaldust ja koostöövalmidust ühiskonnas, kas seoses info haldamatusega nõrgeneb demokraatia. Kuidas kaitsta õigusriiklust ja otsustusprotsesse? Kuidas kaitsta ühiskonna head toimimist ja kõige enam kannatavaid ühiskonnagruppe?

Aga on veel midagi, mis peaks meid panema info ja andmete vallas toimuva üle järele mõtlema. Mulle meeldib, kuidas sellest on kirjutanud Linnet Taylor. Kui inimesed kasutavad oma tehnilisi seadmeid ja erinevaid teenuseid, siis selle tegevusega kaasneva andmete suitsu (*data fumes*) teke on viinud nii kaugele, et andmeid ei kasutata enam poliitikate toetamiseks, vaid need juhivad poliitikaid ja otsustusprotsesse. Inimeste tegevusega kaasneva andmesuitsu pinnalt saab teha järeldusi nende liikumise, tegevuste ja käitumismustrite kohta ning see viib praktiliste, kuid ka eetiliste ja poliitiliste järeldumiseni, kuidas neid inimesi koheldakse. Andmetest lähtuv diskrimineerimine astub andmetööstustehnoloogiatega sama sammu, aga teadlikkus sellest ja mehhanismid selle diskrimineerimisega toimetulekuks ei tee seda. Teadustööd või ka praktilist tööd selle kallal, kuidas andmestumine võiks teenida kodanikuks olemise, vabaduse ja sotsiaalse õigluse huve, on õnnestunud teha küllalt vähe, aga see tundub hädavajalik ka Eestis. Meil ei ole ju mingit arusaama sellest, mis on andmetest rikastatud maailmas õiglane. Need õigluskontseptsioonid, mis meil on, on väga vanad. Milline oleks õiglane käitumine, mis arvestaks inimeste valikuid olla kas nähtavad või mittenähtavad, kaasatud või mittekaasatud ning kuidas kaitsta neid diskrimineerimise eest? Arvata võib, et praegune andmekaitseregulatsioon ei ole piisav lahendus. Samuti ei saa eeldada, et piiramatu andmete kogumine meie kohta on lihtsalt osa kaasaegsest ühiskondlikust lepingust. No ei saa lihtsalt seda eeldada! Milline oleks siis selle küsimusega tegelemiseks õige ja praktiline lähenemine? 1960-ndate Ameerikas hakkas hoogsalt arenema uurimissuund, mis tänaseks on seelses õigusõppes ja kohtutes domineerivaks muutunud. Eestis on see küllalt vähetuntud, aga mujal Euroopas näeb selle mõju küll. Seda nimetatakse õigusökonoomikaks. See on valdkond, mis tegeleb küsimusega, kuidas õigusnormide abil muuta ühiskonna toimimine efektiivsemaks ehk tõhusamaks ja kuidas rakendada õigusnormid ühiskonna heaolu kasvatamise teenistusse. Õigusökonoomika kirjeldab ja põhjendab õiguslikke mehhanisme, mille abil saab ühiskonnas riske vähendada, teha paremaid valikuid ja suurendada heaolu.

Räägime näiteks ühest kolmikust: info – usaldus – õigussüsteem. Need kõik on mehhanismid riskide vähendamiseks. Näiteks kui inimestel on olemas info, siis teevad nad paremaid valikuid ja jõuavad kokkulepeteni, mis aitavad kõigi osapoolte heaolu suurendada. Osapooled mitte ei oska paremini ühte pirukat jagada, vaid info olemasolu tagab selle, et pirukas kasvab. Informatsioon on nagu õli, mis aitab mootoril töötada. See on miski, millest sõltub tehingute tulemuslikkus ja ühiskonna heaolu. Kui meil on olemas tõene info, on meil kergem luua ja hoida erinevaid suhteid – isiklikke, ärilisi jne. Seejuures ei ole vaja mitte ainult maksimeerida tõeste uskumuste hulka või minimeerida väärte uskumuste hulka. Selleks, et maksimeerida tõeste uskumuste hulka, oleks ju praktiline uskuda kõike, mida kuuled ja loed. Ja selleks, et minimeerida väärte uskumuste hulka, oleks praktiline mitte midagi uskuda. Aga see meid kaugele ei vii. On vaja võimalikult head jooksvat arusaama sellest, milline info on tõene ja milline mitte. Samamoodi nagu informatsioon, nii saab ka õigussüsteem olla vahend ühiskonna tõhusama toimimise tagamiseks ja ühiskonna heaolu kasvatamiseks. Õigusnormid üldisemalt on lihtsalt üks liik ühiskonnas kehtivaid käitumisjuhiseid ehk moraalinorme. Info ja normidega samalaadse mehhanismi ühiskonnas sidustamiseks annab usaldus. Usaldus aitab kaasa suhete loomisele ja hoidmisele. See on vajalik nii ühiskondlike kui ka ärisuhete jaoks. Me teame, et on olemas kõrge usaldustasemega ja madala usaldustasemega ühiskonnad. Selleks et madala usaldustasemega ühiskonnas midagi ette võtta, tuleb läbida pikem kadalipp, tõestamaks midagi enda ja selle kohta, mida soovitakse teha. Mida suurem on ühiskonnas usaldus, seda madalamad on tõkked, seda sujuvamalt ning efektiivsemalt töötab ühiskonna mootor. Siin võiks tähele panna, et uuringud näitavad, et kui meil tekivad suuremad ebavõrdsused informatsioonis või ka ressurssides või võimalustes, tekivad ka alused usaldamatuseks. Siis on vaja koostöö tegemiseks ja ühiskonna paremaks toimimiseks nüansirikkamat õigussüsteemi. Mõningates riikides on ka vaja kõrgeid müüre jne. Kokku võttes: info, usaldus ja õigus on kõik teatud liiki vahendid ühiskonna heaolu suurendamiseks ja seejuures ka õiglase andmemajanduse loomiseks.

Kuidas mõjutavad uued tehnoloogiad õigust ja ühiskonna koostöövõimet? Õigusökonoomikas on kaardistatud kokkulepete ja normide jõustamise mehhanisme. Neid on laias laastus neli. Me saame lähtuda isikute väärtussüsteemidest, kogukondade normatiivsest korraldusest, jõu kasutamisega tagatud normisüsteemidest ja ka tehnoloogiatega. Kui me lähtume normide jõustamisel isiku enda väärtussüsteemist, siis me tugineme tema väärtushinnangutele. Ta tunneks ennast halvasti, kui ta lubadust ei täidaks. Kui me tugineme teisest isikust lähtuvale jõustamismehhanismile, siis see tähendab

seda, et me tugineme sellele, et kokkuleppeid ja norme täidetakse tulenevalt kogukondlikest suhetest, sotsiaalsetest normidest, mingist ametist või näiteks kuulumisest teatud ringkonda. Oluline roll on siin mainel. N-ö kolmandast isikust lähtuv ehk nn Leviaatani tüüpi normide täitmine ja jõustamine põhineb tsentraliseeritud võimul. See on tüüpiline osale õigussüsteemidest. Kokkuleppeid ja norme täidetakse, sest seda nõuab ühiskonnas kehtiv jõu kasutamise tagatud kord. Nende kõrval annavad uued tehnoloogiad tänu automatiseerimisele neljanda võimaluse normide jõustamiseks ja täitmiseks. Sellise võimaluse annavad näiteks targad lepingud. Automatiseeritud jõustamine võib olla lahendus siis, kui võimalikud koostööpartnerid on üksteisele tundmatud ja kaugel geograafiliselt või ka jurisdiktsiooni mõttes. Need lahendused annavad võimalusi uusi turge luua. Neist on kasu keskkondades, kus muid kokkuleppe jõustamise vahendeid võidakse ära kasutada tarbijate või valijate mõjutamiseks. Selles mõttes aitavad need vastukaaluks senisele trendile pisut suurendada üksikisikute autonoomiat. Analoogiliselt on võimalik ka turge demokratiseerida – selles mõttes, et need tehnoloogiad loovad vähem mõjukatele turuosalistele võimalusi lepingute sõlmimiseks turgudel, mis seni on olnud rohkem avatud suurtele mängijatele. Kokku võttes me teame neid nelja mehhanismi ju küll, aga oluline on teada, et õigus ja õigusnormid ei ole A ja O, need ei ole ainus lahendus. Juristidena ja juuraga seotud ametites me tihtipeale unustame selle. Ühiskonna sidususe seisukohalt on olulised üldisemalt kõik positiivsed stiimulid, mida me ühiskonnas osalejatele loome. Usaldust ja koostöövalmidust ei suurenda me ühiskonnas ainult õiguslike vahenditega, neid saab luua ka isikute väärtussüsteemide, sotsiaalsete normide või kogukondade ja ka tehnoloogiate abil. Infojulgeoleku kontekstis on meil vaja sisukamat mehhanismide kombineerimist ja konkurentsi. Sellest oleks palju kasu. Oleks hea kasutada kõiki võimalusi ühiskonna koostöövõime ja otsustusprotsesside arendamiseks. Ja lõpetuseks. Meil ei ole veel arusaama sellest, mis on andmetest rikastatud maailmas õiglane. Samas on meil olemas sellega seotud küsimused, millele vastamiseks võiks appi võtta nii mõnegi teadlase ja praktiku. Milline on praeguses andmetest rikastatud maailmas see õiglane käitumine? Mis põhimõtted arvestaksid kõige paremini inimeste valikuid olla nähtavad või mittenähtavad, kaasatud või mittekaasatud ning kuidas kaitsta neid diskrimineerimise eest? Ühe turvalise ja demokraatliku riigi arengu jaoks on teiste teaduste kõrval väga vaja õigusteadust ja -filosoofiat. Aitäh!

11:00 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh ettekande eest, õigusteaduse doktor Helen Eenmaa-Dimitrieva! Teile on ka küsimusi. Kersti Sarapuu, palun!

11:00 Kersti Sarapuu

Aitäh, lugupeetud esimees ja hea Helen! IT-õigus on meil üsna uus ja aktuaalne valdkond, millega Eesti riigis praegu tegeletakse. Sa oled üks selle õppe- ja teadusprogrammi loojatest. Kas sa oskad öelda, kas on võimalik esmaseid tulemusi selle programmi rakendamisel mõõta, ja kui on, siis millised need esimesed tulemused võiksid olla?

11:01 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh küsimuse eest! Jah, neid tulemusi on kindlasti võimalik mõõta. Mul on hea meel, et loodud magistri-, täiendus- ja doktoriprogramme on lõpetamas terve hulk üliõpilasi. Suveks lõpetab vähemalt sada magistrit ja täiendusõppijat. Vähemalt kuus doktoritööd on lõppjärgus. Minu initsiatiiv oli muidugi vaid üks mitmest selles valdkonnas. Tehnikaülikoolis on samamoodi olemas tehnoloogiaõiguse programm. Ilma tehnoloogiakomponendita ei õpetata ülikoolides enam ühtegi eriala. Ma ei tähtsustaks enda rolli Eestis juurutatud tehnoloogiaõiguse õppe arengus, aga mul on hea meel, et protsess, mis Tartu Ülikoolis sai käima lükatud, on läinud väga hästi. See, et me tehnoloogiaõigusega tegeleme, on toonud palju positiivset tagasisidet. Tänu sellele me saame neid teemasid eest vedada ka rahvusvahelistes võrgustikes. Üks hea näide on eelmärgitud EDOLAD-i võrgustik, mis hõlmab arutelusid arenguriikides selle üle, kuidas õigus ja tehnoloogia käsikäes saaksid aidata arenguriikides teatud küsimusi lahendada. Selles võrgustikus oleme saanud tänu enda kompetentsile väga palju nende arutelude õnnestumiseks ära teha.

11:02 Aseesimees Kalle Laanet

Andres Herkel, palun!

11:02 Andres Herkel

Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja, aitäh ettekande eest! Ja aitäh ka selle dataismi mõiste tutvustamise eest! Jah, maailm kuulub neile, kellel on rohkem andmeid, ja alati ei saa aru, kas internet korjab andmeid minu kohta või otsin mina andmeid sealt. Aga ma olen kohanud ka ühte sellist mõistet nagu netineutraalsus ehk see, kas me ise valime teenuseid või antakse meile need teenused ja rakendused juba ette. Kuidas te hindate selle valdkonna õiguse arengut eri Euroopa riikides? Kui palju siin on võimalik ette kirjutada erinevatele ka eraõiguslikele operaatoritele ja mis suunas kõik areneb?

11:03 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh selle küsimuse eest! Interneti neutraalsuse teemaga ei ole ma otseselt tegelenud ega soovi selle kohta väga palju öelda. Arvan üldiselt, et väga palju ette kirjutada ei ole turul vaja.

11:03 Aseesimees Kalle Laanet

Jüri Saar, palun!

11:03 Jüri Saar

Aitäh huvitava jutu eest! Aga ma küsin natukene samas suunas. See dataism – mulle tuli meelde üks küllaltki kurikuulus firma nimega Cambridge Analytica. Väidetavalt see firma kogus sotsiaalmeedia andmeid, mida kasutati muu hulgas Ameerika presidendi valimistel. Kas te teate sellest juhtumist natuke rohkem? Milles selle dataismi tegelik jõud võib seisneda, et selline asi võimalik on? Kui olete informeeritud natuke rohkem sellest Cambridge Analyticast, siis äkki räägite midagi.

11:04 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh! Alles paar kuud tagasi oli mul hea võimalus vestelda inimestega, kes on nende teadustööde koostajad, millele põhines Cambridge Analytica tegevus. Teadustööd olid tehtud loomulikult just teaduslikust huvist lähtuvalt. Uuriti, kui palju on võimalik inimeste kohta teada saada, vaadeldes nende sotsiaalseid profile, kui palju infot on võimalik väga väheste andmete põhjal inimeste kohta kokku panna. Teadustööd näitasid, et õigeid küsimusi esitades on see väga lihtne. Dataismi vaimus on võimalik inimeste kohta koguda ka muid andmeid, kui nad on mingisugusel sotsiaalsel platvormil või mis iganes internetikeskkonnas ja klikivad kuhugi. Nende valikute pinnal inimese profileerimine on küllalt lihtne. Seda näitas ka see teadustöö, millel Cambridge Analytica tegevus põhines ja millest lähtuvalt koguti inimeste kohta väga palju informatsiooni, mida hiljem kasutati ära poliitilistes protsessides. Kuidas nad täpselt seda informatsiooni kasutasid, seda peaks uurima. Fakt ise, et väga väheste põhjal on võimalik palju järeldada, osutab sellele, et sellisele tegevusele peaks tähelepanu pöörama.

11:06 Aseesimees Kalle Laanet

Ain Lutsepp, palun!

11:06 Ain Lutsepp

Aitäh, härra eesistuja! Austatud ettekandja, aitäh ettekande eest! Minu küsimus on seotud uute õigusprintsipi kujunemisega, usalduse ja usaldamatusega, ühiskonna toimimisega, kui inimesed elavad eri infoväljades. Huvitav on jälgida selliseid süsteeme piirkondades, kus need vastasseisud on eriti tugevad. Üks selline piirkond on Lähis-Ida. Iisrael on selles infosõjas – või kuidas me seda nimetame – äärmiselt tugevale järjele jõudnud. Võiks veel nimetada Balkanit, eks ole, samuti Süüriat. Kas teil on mingit infot selle kohta, kuidas käitub Iisrael selles infooperatsioonide sõjas, selles olukorras, kus ta on kõigi araabia riikide surve all?

11:07 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh selle küsimuse eest! Mulle pakub ka endale suurt huvi, kuidas täpselt nad käituvad, kuidas nad oma infooperatsioone läbi viivad. Ent täpsem informatsioon selle kohta on inimestel, kes on tegelenud konkreetsete operatsioonidega ja kes on seda uurinud. Aga see pakub mullegi väga huvi.

11:07 Aseesimees Kalle Laanet

Krista Aru, palun!

11:07 Krista Aru

Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja, aitäh selle hariva ettekande eest! Te puudutasite ka mõistet "õiglane andmemajandus", mis on ilmselt üks väga laia ja ka mõjuva tähendusega mõiste. Kes peaks seda Eestis kui ühes eesrindlikus digiriigis lähemalt selgitama ja kuidas saaks seda andmebaaside arhitektuuri koostamisel arvestada? Õiglane andmehaldus ja andmemajandus on ju kogu meie digitaalse arengu mõttes oluline.

11:08 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh! Seegi on minu enda jaoks väga oluline küsimus. Õigluse printsiibid olid ka minu doktoritöö teema Yale'i Ülikoolis, sh õigluse vaatepunkt ja õigusökonomika vaatepunkt õigusele. Selliste teemadega Eestis keegi ei tegele. Õigusteadlased tegelevad juristide koolitamisega, praktiliste oskuste õpetamisega. Õigusfilosoofia loomulikult on õppekavades sees, aga arutelusid teemal "õiguse vahendina kasutamine *versus* õigus kui headuse ja õigluse kunst" ma siin ei näe ja sellest on väga kahju. Rääkimata sellest, et Eestis ei tegelda palju vanemate õigluspriintsiipidega. Õnneks on viimastel aastatel tõlgitud mõningaid vanu teoseid eesti keelde, aga see ei ole arutelu, see on heal juhul arutelu algus. Arutelusid vanemate õigluspriintsiipide üle peaaegu ei toimu ega ole jõutud selleni, et arutada, milline võiks olla uus õigus või arusaam üldse õiglusest nüüd, mil andmemajandus väga aktiivselt toimib. Nüüd oleks vaja otsustada, milline oleks õiglane lähenemine nendele inimestele, kes soovivad teha valikuid: kas nad on nähtavad, kas nad on mingil moel diskrimineeritud. Mis on need õigluspriintsiibid, mis peaksid juhtima meid selles uues kontekstis? Sel teemal maailmas loomulikult kirjutatakse ja arutletakse ning me peaksime, arvestades ka meie riigi head tehnoloogilist arengut, nendes aruteludes osalema. Selleks on vaja juriste, aga ka filosoofe, eelkõige just õigusfilosoofe, samuti majandusteaduse poolelt õigusökonomikuid, kes oskavad õigusi natukene teisest vaatepunktist analüüsida. See on selle õigusteaduse haru nõrk koht, seda enam, et ei ole piisavalt vahendeid, et selliseid arutelusid pidada.

11:10 Aseesimees Kalle Laanet

Enn Meri, palun!

11:10 Enn Meri

Aitäh, härra juhataja! Kas te ei leia, et seda õigluse mõistet peaks juba kooliprogrammides erinevatel tasemetel käsitlema?

11:11 IT-õiguse teadur Helen Eenmaa-Dimitrieva

Aitäh selle küsimuse eest! Jah, loomulikult, kooliprogrammid ju sisaldavad mingil määral ka filosoofiat. Õigus on mõiste, millega me tutvume juba lapsena, aga selle süviti mõistmiseks ja selleks, et mõista priintsiipe, mida me peaksime rakendama, kui me proovime luua sidusat ühiskonda, on vaja teadustööd ja aktiivset väga haritud inimeste diskussiooni.

11:11 Aseesimees Kalle Laanet

Austatud õigusteaduse doktor Helen Eenmaa-Dimitrieva! Teile rohkem küsimusi ei ole. Täname teid ettekande eest ja küsimustele vastamast! Palun kõnelema Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teaduri ajaloodoktor Ivo Juurvee!

11:12 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Austatud istungi juhataja! Head Riigikogu liikmed! Daamid ja härrad, kes te vaatate seda istungit interneti *stream*'i vahendusel! Ärge laske esialgu ennast sellest slaidist segada! Ja kohe järgneb ka eestikeelne tõlge. Nagu mulle väideti, see on kehva kvaliteediga, aga kuna tegu on originaaldokumendiga, siis mõtlesin, et sellist hõngu võiks siin natuke olla. Aga kõigepealt: mul on suur au siin olla. Aitäh kutsumast! Kuna arvamusi on väga palju, siis mina katsun rääkida mõningatest faktidest, mis võiksid teile huvi pakkuda. Peamiselt aga tuleb juttu sellisest mõistest nagu "mõjuagent" ja natuke ka aktiivsetest meetmetest. Mõistete defineerimisest oli siin juba natukene juttu – no et *fake news* on väga laialivalgav mõiste. Sama võib kehtida "mõjuagendi" kohta ja

sellisel juhul muutub ta üheks sõnakõlksuks, mida kasutatakse inimeste tembeldamiseks, aga millel nagu sügavat sisu ei ole. Nii nagu meie idanaabrist riigis on mõiste "fašist", mis tähendab lihtsalt poliitilises mõttes ebasoovitavat isikut, mitte midagi rohkemat ega vähemat. Aga loomulikult on tegu vaba maaga ja ega nende mõistete kasutamine nii, nagu ma siin praegu räägin, ei ole kindlasti kellelegi kohustuslik.

Nagu me viimastel päevadel oleme õppinud, on viitamine väga oluline. Kuna ma siin ettekandes ei viita, siis on teile *handout*ina välja prinditud minu artikkel Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste toimetiste eelmise aasta lõpu numbrist. Selles on definitsioonid, mida ma siin kasutan, kenasti ära toodud – definitsioonide ettelugemine ei ole alati kõige parem ja otstarbekam viis nende edasiandmiseks. Aga jah, selline mõiste nagu "mõjuagent" pärineb KGB-st. Millal täpselt seda kasutama hakati, pole teada, tõenäoliselt juba 1950.–1960. aastatel. Definitsioon pandi kirja hiljemalt 1970-ndate alguses ja tasapisi koos üle jooksnud Nõukogude Liidu luureohvitseridega jõudis see mõiste läände, kus see võeti üle ka akadeemilistes ringkondades ja hakati seda kasutama enam-vähem nii, nagu juhtus. See päris esialgne definitsioon jõudis tegelikult läände alles 1992. aastal, kui üle hüppas KGB esimese peavalitsuse ehk välisluure ohvitser Vassili Mitrohhin, kes oli olnud arhivaar ja paljusid asju ümber kirjutanud. Muide, see slaid seal ees pärineb Cambridge'ist, see on osa selle Mitrohhini pärandist. Too mõjuagendi definitsioon aastast 1970, mille tema ümber kirjutas ja läände viis, oli järgmine: "Agent, kes töötab luureteenistuse juhtnööride järgi ning kasutab oma ametlikku või avalikku positsiooni ja teisi vahendeid, et mõjutada poliitikat, avalikku arvamust, sündmuste kulgu, poliitiliste organisatsioonide tegevust ja sihtriikide riigiasutusi." Põhimõtteliselt on siin kokku võetud igasugune mõjutamine, aga oluline on just see sõna "agent". Agent oli mujalgi defineeritud.

Agent tähendab inimest, kes on värvatud, saab KGB käest tasu ja töötab vastavalt KGB juhtnööridele. Nii et vägagi piiratud sisu. Miks seda üldse defineerida oli vaja? Sest agente oli KGB-l väga mitmesuguseid: lisaks mõjuagentidele tavalised infot koguvad agendid, konspiratiivkorterite pidajatest agendid jne, jne. Aga meie tänases diskursuses või üldse, ütleme, ka lääne külma sõja aegses diskursuses me ei mõtle selle all päris seda. Mõjuagentiks peetakse ka inimesi, kelle vaated lihtsalt langevad kokku Venemaa või siis kunagise Nõukogude Liidu vaadetega. Ja tegelikult oli ka KGB-l olemas teine, meie kontekstis huvitav definitsioon: usalduslikud kontaktid ehk *doverytelnye svjazi*. Jutt on välisriikide kodanikest, kes agentideks olemata annavad luureohvitseridele huvitavat infot ja aitavad neil täita salajasi ülesandeid, sisult luureülesandeid, lähtudes oma ideoloogilistest või poliitilistest eelistustest, materiaalsest huvist või luureohvitseridega sõlmitud sõbra- või muudest isiklikest suhetest. Salajastel kontaktidel ei ole luureohvitseri ees mingisuguseid kohustusi. Ja kui kohustusi ei ole, siis otseselt ei saada ka tasu. Ja juba toona, külma sõja ajal oli probleemiks ning tõenäoliselt on ka praegu, et selliste inimeste avastamine ja karistamine, nendel ja mõjuagentidel vahet tegemine on praktiliselt väga raske. Heal juhul suudab seda teha eriteenistus, halvemal juhul suudavad seda teha ajaloolased aastakümneid hiljem või päris halval juhul ei suudetagi selliseid inimesi kunagi kindlaks teha. Muuseas, on olemas ka eraldi mõiste "usalduslikud mõjukontaktid", aga sellel ma pikemalt ei peatuks.

Tulles natukene lähemale tänasele päevale ja kutsudes teid kaasa mõtlema, räägin ma sellisest asjast nagu aktiivmeetmed, mis on ka KGB definitsioon, aga mis ei ole sugugi midagi ajast ja arust. Kui me võtame lahti meie naaberriigis kehtiva välisluureseaduse 1996. aastast – see on Boriss Jeltsini kinnitatud –, siis näeme, et jutt on soodustavatest meetmetest, aga põhimõtteliselt tähendab see ühte ja sama asja. Silmas peetakse agentuuroperatiivseid meetmeid, millega mõjutatakse sihtriigi poliitilise elu huvipakkuvaid aspekte, sh välispoliitikat ja rahvusvaheliste küsimuste lahendamist. Viiakse vastast eksiteele, nõrgendatakse tema positsiooni vaenulike plaanide nurjamisel ning teiste eesmärkide saavutamisel. Eks see "agentuuroperatiivsed meetmed" kõlab kuidagi väga peenelt, nagu natuke bondifilmilikult, aga kui te vaatate seda slaidi, mis on teile *handout*ina antud ja mille tõlke ma sinna panin, siis näete, et midagi väga keerulist tegelikult ei ole. Slaidil on KGB esimese peavalitsuse ehk välisluure peavalitsuse seitsmenda osakonna aktiivmeetmete jaotus 1973. aastal. Seitsmes osakond oli nn geograafiline osakond, mis tegeles nelja residentuuriga: India, Jaapani, Pakistani ja Bangladeshiga. Meenutuseks natukene toleaegsest välispoliitilisest olukorrast. 1971. aastal oli olnud sõda India ja Pakistani vahel, kus Nõukogude Liit toetas Indiat ja kus Ida-Pakistanist tekkis uus riik nimega Bangladesh. Nagu võite ise ka aru saada, 1973. aastal oli Pakistan kindlasti Nõukogude Liidu suhtes väga vaenulikult meelestatud, India samas väga sõbralikult meelestatud, Bangladesh ka suhteliselt sõbralikult. Jaapan oli pigem neutraalne. Aga mis me siit slaidilt näeme? Kõige rohkem aktiivmeetmeid ei viidud läbi sugugi mitte vaenulikus Pakistanis, vaid hoopis sõbralikus Indias. Enne, kui me üksipulgi

selle juurde läheme, mõtleme, mida see võiks tähendada tänapäeval, kui on olemas sotsiaalmeedia ja üldse internet. Paljusid neid meetmeid on nüüd märksa lihtsam ja märksa odavam rakendada. Kõigepealt, avaldatud artikleid – nagu näete, peaaegu 3000 artiklit Indias. Indias artiklite avaldamine oli veel selles mõttes hea, et kuna seal osaliselt on ajakirjandus ingliskeelne, siis sai neid artikleid väga kergesti ringeldada teisteski riikides. Kui te vaatate kõige alumist rida, siis näete, et on ka kümme KGB subsideeritud ajalehte. Teiseks, saadetud kirjad. Juhul, kui mingisugune hea kirjutis õnnestus kuhugi sisse pressida, tehti sellest kserokoopia ja saadeti poliitikutele, ajakirjanikele, arvamustliidritele mitmes mõttes. Ja neid on suisa 3020 tükki välja saadetud. Ka see võis olla üpris kallis lõbu. Kui oli vaja oma jälgi varjata, tuli kirjad posti panna kuskilt sellisest riigist või vähemalt sellisest linnast, kus polnud Nõukogude Liidu diplomaatilist esindust, ka oli vaja varjata sõrmejälgi jne. Kõik see oli aeganõudev. Tänapäeval, kui on olemas internet, on olemas sotsiaalmeedia, on selliseid asju võimalik oluliselt kiiremini ja lihtsamini teha. Avaldatud raamatud, brošüürid, miitingud, koosolekud, mis on KGB organiseeritud või vähemalt mõjutatud – nagu te näete, neid on ka suhteliselt palju. Avaldused – siin all mõeldakse arvamustliidrite avalikke avaldusi meedias. Mõjutusvestlused, kõned parlamendis – see on huvipakkuv. Nagu näete, pooleldi neutraalses või pigem vaenulikus Jaapanis on õnnestunud kaheksa kõnet pidada, samuti India parlamendis, mis oli väga sõbralik. Muidugi siin ei ole tehtud vahet, kui olulised või kui mõjukad need kõned olid, ja võib-olla need kaheksa kõnet tegi üks ja seesama inimene. Lõpuks meeleavaldused. Minu meelest on see päris huvitav slaid.

Nagu me KGB teooriast teame, oli neli peamist aktiivmeetmete viisi. Üks oli desinformatsioon, see tähendab vaeuudist või siis seda n-ö *fake news*'i, millest tänapäeval räägitakse. Teine oli paljastamine. Ma arvan, et siia alla võiksite liigitada igasuguste n-ö Nõukogude Liidu vastaste plaanide paljastamise. Ka võime paljastamise alla nähtavasti panna ka mitmesuguse signaalluure informatsiooni kasutamise mõjutustegevuseks. Meil kõigil on hästi meeles Ameerika Ühendriikide valimiskampaania, mille ajal häkiti sisse postkastidesse, aga võime mõelda ka märtsile 2014, kui meie oma välisministri ja Euroopa Liidu kõrge välisesindaja Catherine Ashton'i kõnet kuulati pealt ja seda kasutati kohe ära propagandategevuses.

Nii, kuna mul on see slaid ekraanil ees, siis ma tegelikult ei teagi täpselt, palju mul veel aega on. Hakkan vaikselt oma juttu kokku võtma ja ka mõningate järeldusteni jõudma. Eriteenistuste tegevus on väga keeruliselt uuritav asi, vähemalt reaalajas. See ongi üks põhjus, mis pärast selles töös kasutatakse kas eri piirkondade võrdlemist või teatud määral eri ajastute võrdlemist. Selles mõttes on hea, et mineviku kohta on meil järjest rohkem materjali kättesaadav ja eriteenistuste mõjutustegevuse kohta tuleb järjest enam materjale ka tänapäevast. Eriti puudutab see praegu käimasolevaid kohtuprotsesse Ameerika Ühendriikides, kus mitmesugust informatsiooni teatavaks tehakse.

Teiseks, see termin on küll muutunud ja aktiivmeetmetest tänapäeval ei räägita, räägitakse soodustavatest meetmetest, aga selline tegevus on seaduse tasandil tehtud meie idanaabri eriteenistuste ülesandeks. Nii et see ei ole mingisugune tegevus, mis eksisteeriks, ma ei tea, ainult teadlaste või ajakirjanike peades. Kolmandaks, mõjutustegevus ei hõlma ainult *big data*'t, millest siin enne räägiti. Vanad head mõjuagendid ei ole tõenäoliselt kuhugi kadunud ja selleteemalisi hoiatusi on lääne eriteenistused, sh meie oma Välisluureamet, aeg-ajalt teinud. Neid hoiatusi võiks võtta tõsiselt. Muidugi on keeruline arvamussvabaduse tingimustes mõjuagendid seadusvastasteks kuulutada. Aga nagu me teame külma sõja ajast, sellise tegevuse peamisi motivaatoreid on ikkagi olnud materiaalse tulu saamine. Nii oleks nähtavasti mõistlik kasutada juba olemasolevaid rahapesuvastaseid seaduseid ja ka laimu keelavaid seaduseid, mis võimaldavad teatud määral seda probleemi vähendada. Kindlasti tehnoloogia areng ei vähenda neid probleeme, ei pärsi mõjuagentide kasutamist, pigem teeb seda lihtsamaks.

Ja lõpuks võib-olla üks küsimus, millele võiks mõelda järgmine Riigikogu koosseis: see on lobitegevuse täpsem reguleerimine. Loomulikult on meil olemas sõnavabadus, aga kui inimene, kes mingisugust sõnumit väga jõuliselt edastab, saab selleks või mingitel muudel põhjustel olulisi summasid välisriigist, siis oleks võib-olla otstarbekas nõuda nende summade deklareerimist. See on minu poolt kõik. Aitäh!

11:27 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh, austatud ajaloodoktor Ivo Juurvee! Teile on vähemalt üks küsimus. Jüri Saar, palun!

11:27 Jüri Saar

Aitäh huvitava jutu eest! Küsimus on selline. Te rääkisite siin KGB-st – kui põhjalikult on läbi mõeldud mitte ainult terminoloogia, vaid kogu selle töö mõtestatus. Kas või need mõjuagendid ja muud agendid, neid on seal vist tõesti ligi kümme eriliiki. Kas teile ei ole kunagi tundunud, et see kõik on kuidagi religioosse värvinguga? Vaatame kas või sedasama tabelit: kõige rohkem üritati mõjutada Indiat. Kas oleks võimalik ka selline sisult religioosne lähenemine või isegi mingi ususõja kontekst? Kas selline interpretatsioon oleks ka võimalik? See nagu ei mahu tavapärase õiguspositivistliku lähenemise alla, mida lääs on viljelenud alates 19. sajandist.

11:28 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Keeruline küsimus, ma ei ole sellele kunagi sellest vaatevinklist mõelnud. Ma ei ütleks, et see ainult religioossusega seotud on olnud. India-suunalist tegevust ma võib-olla ei seletanud korralikult lahti ka. Niisuguste, ütleme, esialgsete sõnumite kuhugi lehte saamine ja nende pärastine teistes kohtades ringeldamine on ikkagi võimalik sõbralikus keskkonnas. Kui vastuluure keskkond on väga ebasõbralik, siis kaugele ei jõua. Oleks, ütleme, mõni kattealune luureohvitser, kes töötas Nõukogude Liidu saatkonnas, läinud Pakistanis mingisuguse materjaliga Pakistani ajakirjaniku juurde ja öelnud, et näete, mul on siin väga huvitav materjal, äkki panete lehte, siis tõenäoliselt oleks see lõppenud üsna kiiresti. Indias see niimoodi ei olnud. Samamoodi on see minu arvates praegu ka: mida ei saa teha otse, seda on võib-olla lihtsam ja mõistlikum teha kolmandate riikide kaudu. Arvestades seda, kui palju on Eestis viimasel ajal olnud spioonide kinnivõtmist, võib öelda, et kindlasti n-ö vastuluure keskkond ei ole sõbralik ega soosi siin säärast illegaalset tegevust. Küll aga võidakse seda teha kuskil mujal, sh kasutada meie enda kodanikke ära kuskil piiri taga.

11:30 Aseesimees Kalle Laanet

Andres Herkel, palun!

11:30 Andres Herkel

Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja, aitäh selle ettekande eest! Ma tahan täpsustavalt küsida lobireeglite kohta. Kas teil on ka mingisuguseid andmeid selle kohta, kuidas neid teistes riikides on rakendatud? Kindlasti on lobireeglid laiemad kui ettevaatusmeetmed välise mõjutustegevuse vastu. On ka igasugust sisemist mõjutustegevust. Meie korruptsioonivastane komisjon on ka Riigikogu liikmete lobitöö reeglid sõnastanud. Kahjuks ei ole Riigikogu juhatus sellega kaasa tulnud. Ja rahvusvahelised organisatsioonid eeldavad, et oleks tegelikult lobitööreeglid ka valitsusele. Meie ei ole sellest üldse rääkinud. Kas teil on mingisugune ülevaade, kuidas ühes demokraatlikus riigis neid rakendatakse?

11:31 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Kui ma ütleksin, et mul on sellest väga selge ülevaade, siis oleks see ülepaisutatud ütlus. Esiteks, ma ei ole oma hariduselt jurist, ja teiseks, eks ka keeleoskus seab omad piirid. Mingil määral ma olen tutvunud sellega, mis on tehtud Ameerika Ühendriikides – see on keelelt arusaadav. Aga kui tahta selle teemaga edasi minna, siis kindlasti oleks mõistlik selline analüüs Eestile ka tellida ja analüüsida, mis võiks olla parimad praktikad, mida üle võtta. Loomulikult on alati võimalik asi ka farsiks pöörata või üle vindi keerata, nagu me näeme idanaabri juures, kus kõiki NGO-sid suhteliselt jõuliselt väänatakse.

11:32 Aseesimees Kalle Laanet

Barbi Pilvre, palun!

11:32 Barbi Pilvre

Aitäh, hea juhataja! Aitäh, hea ettekandja, väga huvitava informatiivse jutu eest! Küsin sellist asja. Te väitsite, et eriteenistuste ajalugu on väga keerukas uurida ja et peab olema piisav ajaline distants, et saaks seda teha. Kui pikk võiks olla miinimumaeg, enne kui mingi periood muutub rahulikult, akadeemilises võtmes uuritavaks? Millal me võiksime oodata näiteks Eesti Vabariigi eriteenistuste ajalugu? Ja kui palju aega peab olema möödas, et näiteks 1990-ndatest selline raamat kirjutada?

11:32 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Eelmisel aastal ma ühe just kirjutasin. Otsest vastust küsimusele, kui pikk see ajaline distant peaks olema, minu arvates ei ole olemas. See sõltub paljudest asjadest, aga ajaline distant peaks olema selles mõttes piisav, et juba on olemas teemakohased allikad. Juhul kui mingisugune suur allikamassiiv saab väga ootamatult kättesaadavaks, siis võib uurima hakata ka eilset päeva. Me oleme näinud ulatuslikke dokumendilekkeid seoses Snowdeni ja teiste inimestega. Nii et aeg-ajalt võivad mingid materjalid muutuda kättesaadavaks väga kiiresti ja ootamatult. Aga eks erinevaid perioode saab eri distantstilt uurida erinevalt. Näiteks kahe maailmasõja vahelist perioodi on ühest küljest väga hea uurida: on päris palju dokumente, millele saab ligi. Aga teisest küljest jälle ei ole enam elus ühtegi inimest, kelle käest küsida, kuidas need asjad olid. Kui guugelda hilisemaid perioode, siis on positiivne see, et on võimalik teha intervjuusid, kuigi on mõnevõrra vähem dokumente kättesaadavad.

11:33 Aseesimees Kalle Laanet

Toomas Jürenstein, palun!

11:34 Toomas Jürenstein

Aitäh, hea eesistuja! Hea ettekandja, aitäh! Hästi huvitav oli. Küsin ühe naiivse, aga elulise küsimuse. Pisut aega, vist nädalapäevad tagasi sain ma meili küsimusega, kas ma tahan tasuta raamatuid. Ma olen lugeja inimene, ikka tahan. Ja nüüd täna, just tund aega tagasi tuli mulle postkasti Türgi teisitimõttele Güleni eesti keelde tõlgitud raamat. Ma tunnistatan, et lugenud ma seda veel ei ole, sest alles äsja see tuli. Teie ettekande põhjal küsin: kas see juhtum on niisugune hästi klassikaline? Kas nii see mõjutustegevus käibki?

11:34 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Eks igat juhtumit tuleb käsitleda eraldi ja mõelda iga kord, kes raamatu kingib ja miks ta kingib. Tihtipeale võib olla, et inimene on kirjutanud raamatu ja ta hea meelega kingib selle kellelegi. Kindlasti ei maksa kohe hakata otsima SVR-i või mõne muu salateenistuse kõrvu, kui tasuta raamatut pakutakse. Loomulikult selliseid raamatuid, eriti arvamusiidritele, nagu teie siin saalis kindlasti olete, aeg-ajalt saadetakse. Tänapäeval on väga suur erinevus võrreldes külma sõja ajaga see, et seda ei pea tegema eriteenistused, seda võivad teha ka eraisikud või muud inimesed, kellel mingisugune tagamõte on. Selle raamatu puhul ma eeldan, et loodetakse mingil määral teie arvamusi muuta ja mõjutada. Ega see alati ei ole paha. Ja juhul, kui mitte midagi lugeda, siis on informeeritud olla väga keeruline.

11:35 Aseesimees Kalle Laanet

Ain Lutsepp, palun!

11:35 Ain Lutsepp

Aitäh, härra eesistuja! Austatud ettekandja, aitäh ettekande eest! Te ei käsitlenud ühte olulist luurevaldkonda ja KGB-d ning GRU-d puudutavat punkti, see on maailmarahandus. Võtame siit oma lähedalt: Danske, Läti pangad, muud sellised asjad. Kindlasti voolab läbi pankade piisavalt suur hulk raha, mille kaudu on võimalik mõjutada riike, valitsusi, majandust, samuti inimeste käsitust demokraatiast ja kõigest muust. Palun, kas te räägiksite mõnedest rahanduses peituvatest ohtudest, millest ei olda teadlikud?

11:36 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Enda meelest ma oma ettekande lõpuosas mainisin, et ka olemasolevad rahapesu käsitlevad seadused peaksid mingil määral võimaldama takistada mõjutustegevust. Kirjas see mul igal juhul oli, aga võib-olla ma unustasin seda märkida. Ega ma siin mingisugust imerohtu välja pakkuda ei oska. Eks see on samamoodi nagu, ma ei tea, võrdleme võib-olla hammaste pesuga. Võib juhtuda, et korra jäta hambad pesemata, ei juhtu sellest mitte midagi, aga kui üldse mitte hambaid pesta, siis kurvad tagajärjed tõenäoliselt varem või hiljem saabuvad. Samamoodi on rahapesuga. Kui me ei tea, kust mingi raha tuleb või kuhu ta läheb, siis ohud on kindlasti olemas. On selge, et tõenäoliselt midagi illegaalset on seal tehtud enne, ja väga võimalik, et midagi illegaalset tehakse ka tulevikus. Kas see on

organiseeritud kuritegevus või võõraste riikide mõjutustegevus? Ma arvan, et me ei saa seda vahet kindlaks teha ja võib-olla ei peagi üritama seda alati teha. Lihtsalt peame preventiivse abinõuna katsuma olla selles valdkonnas tähelepanelikud.

11:38 Aseesimees Kalle Laanet

Henn Põlluaas, palun!

11:38 Henn Põlluaas

Aitäh! Me oleme korduvalt olnud tunnistajaks, kuidas teatud poliitilised jõud tituleerivad rahvuskonservatiive küll natsideks, küll putinistideks. Põhjenduseks tuuakse tihti, et nad jagavad Putiniga samu väärtushinnanguid ehk siis toetavad kristlikku maailmavaadet ja traditsioonilisi pereväärtusi jms. Millega võiks sellise juhtumi puhul olla tegemist? Kas tegu on lihtsalt poliitiliste oponentide pahatahtliku vale ja demagoogiaga või juba n-ö kasulike idiootide või mõjuagentidega, kes tegelikult järgivad just sellesama Kremli etteantud juhtnööre, et meie ühiskonda lõhestada ja teatud poliitilisi jõude seeläbi marginaliseerida?

11:39 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! See on hea küsimus. Mingil määral ma üritasin sellele ääri-veeri vastata ka oma ettekandes, aga oluline probleem on see tõepoolest, et mingid asjad võivad langeda kokku ilma igasuguste, ma ei tea, tumedate jõudude või eriteenistuste tegutsemiseta. Toon näiteks külma sõja. Eks ole, siis oli see kindlasti tuumarelvadevastane võitlus, mis paljudes lääneriikides muutus väga populaarseks. Loomulikult, suur osa nendest inimestest, kes sellal tegutsesid, ei andnud endale aru, et osaliselt oli see tegevus suunatud Moskvast ja sealt finantseeritud. Aga niimoodi oli. Ma arvan, et tulevikus, kui meil peaks ühel hetkel üles kerkima vajadus ehitada Eestisse tuumajaam, siis kui esitada küsimus, kas see on meie idanaabri huvides, siis vastus on väga lihtne: kindlasti mitte. Kas Venemaa hakkab mingil määral tegutsema, et seda jaama ei ehitataks – kindlasti hakkab. Aga samas on ka täiesti selge, et väga paljud inimesed on tuumaenergia vastu, ilma et neil oleks mingisuguseid seoseid Venemaaga või et nad kuidagi sooviksid esindada mingisuguseid välisriikide seisukohti. Nii et jällegi, see ongi keeruline küsimus.

11:40 Aseesimees Kalle Laanet

Madis Milling, palun!

11:40 Madis Milling

Suur tänu, härra istungi juhataja! Austatud ettekandja! Kõigepealt tänan huvitava ettekande eest! Täna on siin peatunud mõjutustegevusel ja internetil päris mitmel korral. Venemaal on plaan luua n-ö oma internet ja ennast muust internetist välja lülitada. Iseasi muidugi, kas see plaan teoks saab. Aga nüüd palun ma teil teha tänamatut tööd ja spekuloida, et kui see nii läheb, kuidas see siis saab mõjutama meid ja ülejäänud demokraatlikku läänemaailma!

11:41 Ajaloodoktor Ivo Juurvee

Aitäh! Ma ei ole sellega väga hästi kursis. Nii palju, kui mina olen aru saanud, Venemaa pigem töötab võimaluse kallal, et ta saaks vajaduse korral ennast internetist välja lülitada. Ja seda ta hakkab ka läbi harjutama. Kuidas see meid ikka mõjutab? See tähendab seda, et kui seal peaks tekkima mingisugune suur riigisisene kriis, mille tõttu praegune režiim tõsiselt kardaks oma positsioonide pärast, siis vahest välisriikidega suhtlus lihtsalt katkestatakse. See tähendab seda, et me ei saa enam täpselt teada, mis seal toimub, ja veelgi vähem saavad sealsed inimesed teada sellest, mis toimub välismaal. Ega see midagi head meile kindlasti ei ole, samas ei ole see ka mingi väga drastiline oht meie jaoks.

11:42 Aseesimees Kalle Laanet

Hea kolleeg Enn Meri, kahjuks on küsimuste ja vastuste aeg ümber. Täna ajaloodoktor Ivo Juurveed ettekande eest ja küsimustele vastamast! Avan läbirääkimised. Eesti Vabaerakonna fraktsiooni palvel on ettepanek, et kõigepealt esineks sõnavõttudega fraktsioonide esindajad. Erki Savisaar, kas fraktsiooni esindajana? Palun! Kolm minutit lisaega.

11:43 Erki Savisaar

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma alustan pisut kaugemalt. Arvutispetsialisti ja arvutihuvilisena olen turvaküsimustega tegelenud pikalt. Minu esimene kogemus infojulgeoleku valdkonnast pärineb 90-ndate algusest. Tol ajal ei pööranud sellele keegi erilist tähelepanu. Samuti olid süsteemid väga lihtsakoelised ning isegi oma esimesi arvutitarkusi omandav koolipoiss suutis valmis teha programmijupi, millega õnnestus kätte saada süsteemiülevaate kasutajatunnused, nii et endale või oma sõpradele võrgus lisaprivileege jagada. Sama metoodika võimaldab vaadata ja muuta kõiki süsteemis olevaid dokumente ja üldse andmeid. Tuntuim näide on ehk WikiLeaks, kuid kõige ohtlikum vist on identiteedivargus. Üldiselt on andmete ja infoga manipuleerimiseks ka palju lihtsamaid meetodeid kui häkkimine või õngitsemine.

Tänapäevaks on küberturvalisusest saanud nii riigi majanduse toimimise kui ka sise- ja välisjulgeoleku lahutamatu osa. Me oleme näinud, millist kahju on võimalik teha nii traditsioonilise häkkimisega kui ka kasutades sotsiaalset manipuleerimist sotsiaalmeedia kaudu. Tänapäevase hübriidründe puhul kasutatakse nende kahe kombinatsiooni: peale süsteemide ülevõtmist ja andmetega manipuleerimist esinetakse sõnumite edastamisel teile tuntud inimestena, suurendades rünnaku mõju veel. Sotsiaalne manipulatsioon ei ole miskit uut, seda on kasutatud sajandeid, kuid selle mastaap ja kiirus, mida on võimalik saavutada tänapäevases digiühiskonnas, on meeletu. Olgu selleks lihtsad libauudised kusagil portaalis, postitused Facebookis või videod YouTube'is. On huvitav jälgida, kuidas YouTube ja sotsiaalmeediakanalid on muutunud olulisemaks infoedastuskanaliks kui traditsiooniline meedia – ajalehed, televisioon ning raadio.

Turvalisus ei ole teenus või kaup, mida saab osta. Turvalisus on käitumisreeglistik ning oma iseloomult pigem protsess, mis on pidevas arengus. Ja see tähendab ka seda, et oma kodu, ettevõtte ning ka riigi turvalisuse ja julgeoleku eest vastutame me kõik ühiselt. Võidab vaid terve mõistus ja talupojaloogika. Ei miskit keerulist, olgem nutikad! Ma ei arva, et seda valdkonda on võimalik ohjeldada karmide seadustega, pigem on lahenduseks ühiskonna teadlikkus. Me ei saa lokaalselt reguleerida globaalseid trende. Vanem generatsioon mäletab selgelt aega, kus ajalehti tuli lugeda ridade vahelt, sest otse ei saanud midagi välja öelda ega kirjutada. Praeguse sõnavabaduse tingimustes on olukord sarnane: öelda saab küll kõike, aga kõik, mida öeldakse, ei vasta tõele. Samuti tuleb teha vahet, kas esineja ütleb, mis ta mõtleb, või ta mõtleb, mis ta ütleb, ning kas see, mida öeldakse, on ka see, mida mõeldakse. Sellest tulenevalt on infoanalüüsi oskus esmatähtis ning uudiseid ja dokumente lugedes tuleb mõelda, miks, kelle huvides, kas tõesti jne. See on oskus, mida vajavad nii noored kui ka vanad. Eks aja jooksul on tehnoloogiad paremaks läinud. Me kõik juba teame, mis on viirusetõrje tarkvara, kasutajanimi ja parool, varsti ehk teame kõik, mis on kratt. Kuid ainult tehnoloogiast ei piisa, me peame olema ise nutikad.

Peale otsese infoturbe ning sotsiaalkaitse soovin ma rääkida veel ühest teemast: tehisintellektist. Rääkides tehisintellektist ehk siis krattist, ei tasu endale silme ette manada ülinutikaid inimesesarnaseid roboteid Hollywoodi filmidest. Tehisintellekt algab suhteliselt lihtsatest lineaarsetest lahendusest, kus arvutiprogramm otsustab, kas liikuda edasi või tagasi. Skaala teises otsas on iseõppivad algoritmid, mis kasutavad otsuste tegemiseks andmeanalüüsi ja avatud andmeid, ning peale seda võib-olla sellised robotisarnased moodustised. Probleem seisneb selles, et meie seadustik ei anna programmidele otsustusõigust ning andmekaitse piirab andmete massilist töötlemist. Ma olen veendunud, et juba järgmine Riigikogu koosseis peab selle küsimuse lahendama, kui me soovime edasi olla innovaatilised. Keelamine ei ole lahendus. Tuleb lahendada küsimus, kes vastutab. Kes vastutab, kui arvutiprogramm teeb vale või vaieldava otsuse? Samuti tuleb otsustada küsimus, kas seda vastutust saab delegeerida ehk kas on võimalik näiteks ennast kindlustada selliste riskide vastu. Erasektoris ei ole see probleem, vastutab ettevõtja, kuid riigi tasemel vajab see vastutus selgemat regulatsiooni, sh küsimus, kes vastutab nende süsteemide turvalisuse ja ühtsuse eest.

Me elame väga põneval ajal – ajal, mil ühiskond areneb kiiresti. Me peame mõtlema innovaatiliselt ning leidma lahendusi, kuidas kaitsta nii ennast kui rahvast libauudiste eest, kuid me peame mõtlema ka, kuidas pakkuda veelgi paremaid ja inimesekesksemaid üleriigilisi teenuseid. See on üks õiglase riigi alustaladest ning ma usun, et sellest võiks saada temaatika, milles valitseb parteide konsensus, nagu on meil konsensus riigikaitse küsimustes. Aitäh!

11:48 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh, Erki Savisaar! Järgmisena Andres Herkel, palun!

11:49 Andres Herkel

Austatud härra juhataja! Austatud kolleegid! Austatud külalised! Aitäh selle arutelu eest! Nagu ma alguses ütlesin, ega me kõiki neid väga suuri valdkondi katta ei suuda, aga mõningase kokkuvõtte või mõned järeldused, nagu ma algul lubasin, tahaks siinkohal teha. Ka mina olen päris kindel, et nii tehisintellekti küsimused kui ka paljud muud küsimused tuleb lahendada järgmisel Riigikogul. Kõigepealt, esimene punkt. Ma arvan, et Eesti riigil peab olema võimekus professionaalselt monitoorida ja analüüsida seda, mis sotsiaälvõrgustikes toimub. Vajadusel tuleb sealt välja sõeluda ilmselged infohäired – tahtlikult jagatud desinformatsioon, ohtlikud üleskutsed – ja reageerida neile, sealjuures reageerida ülima ettevaatusega. Kui on võimalik reageerimata jätta, siis tuleb kindlasti reageerimata jätta, sest asjatu reaktsioon võib tekitada väga tugevaid halbu kõrvalmõjusid. Aga selline võimekus kahtlemata meil olemas olema peab, arvestades muutunud meediakeskkonda ja sotsiaalmeedia pealetungi.

Teiseks, digiharidus ja digihariduse arendamine, sh muidugi meedia kriitilise hindamise õpetus. Digiühiskonna õpetus peab jõudma õppekavadesse, see on tegelikult ettevalmistus elamiseks tänapäeva ühiskonnas. Tegelikult läheb see ühiskond mitmel põlvkonnal järjest eest ära ja kindlasti vanemad inimesed päriselt sellega ei kohanegi. Meil on ju tehtud sotsiaalse reklaami abil üleskutseid õigeks tervise- ja liiaskäitumiseks. Võib-olla midagi sarnast peaks rakendama digivaldkonnas: tuleks kutsuda inimesi üles hoidma küberhügieeni ja infoallikaid kriitiliselt hindama. Ma tean, milline risk on minna ütleva, et see allikas on usaldusväärne ja see ei ole usaldusväärne, aga selline kriitikameel on kindlasti väga oluline.

Kolmandaks, Eesti peaks kindlasti toetama nii palju kui võimalik võrguneutraalsuse põhimõtet. See on vastuseis sellelesamale dataismile, millest Helen Eenmaa-Dimitrieva enne rääkis. Ikkagi meie juhime andmeid, mitte andmed ei tohi hakata juhtima meid. Suur valdkond on inimõigused internetis. Ühtepidi peab olema võrdne ligipääs. See on valdkond, millega ka Riigikogu on tegelenud – kõik need kiired ühendused sõltumata geograafilisest piirkonnast ja asukohtadest regioonis. Ligipääs internetile peab olema. Asja teine pool on aga privaatsuse ja isikuandmete kaitse internetis. Siin ongi mängus lahendamatu vastuolu, mida ilmselt sajaprotsendiliselt ei saagi reguleerida. Me peame suutma üheaegselt tagada osalejate privaatsuse, aga peame tagama ka elementaarse sõnavabaduse. Need põhimõtted lähevad praeguses keerulises maailmas omavahel vastuollu.

Kui rääkida n-ö suurimast ohust, siis kõige suurem oht minu arvates on elutähtsate andmekandjate turvalisus.

Ma palun lisaaega!

11:53 Aseesimees Kalle Laanet

Palun, kolm minutit lisaaega!

11:53 Andres Herkel

Ma ei oleks ise selle peale võib-olla tulnud ja seda siin maininud, aga lugupeetud Ivo Juurvee võttis jutuks lobireeglid. Ma ka arvan, et see on meie töös ääretult oluline. Tegelikult on see ka poliitiku töö kaitsmine ja ilmselt väga paljudel teistel erialadel veel. Kui ikka on tehtud üks mõjutuskatse või kontakti võtmine, mille eesmärgist päriselt aru ei saa, siis tuleb osata see dokumenteerida ja dateerida, panna kirja, kes täpselt osalesid, ning selgeks teha motiivid, see, kelle huve teenitakse, jms. See Euroopa Nõukogu soovitus on Eestil täitmata – lobireeglid peaksid ka meie töös olema kõrgema staatusega kui ainuüksi korruptsioonivastase komisjoni väljatöötatud soovitusel.

Üks asi veel. Ma tahan tänada Erki Savisaart tehisintellekti teema sissetoomise eest. On ju küsimus, kes vastutab, kui arvutiprogramm teeb valeotsuse, ja kes vastutab süsteemide turvalisuse eest. Ma arvan, et see on tehnoloogia arengu ja õiguse arengu sünkroniseerimise küsimus, millega me lähemal ajal tegelema peame. Unustasin enne mainida, et ka sellel teemal on Euroopa Nõukogu Parlamentaarsel Assambleel on üks dokument töös, millalgi peaks see valmima.

Aga kõige viimane üleskutse kõikidele erakondadele ja kõikidele poliitikutele on see, et me tegelikult peaks sõlmima hea tahte kokkuleppe, mis hõlmaks erakondi, hõlmaks erakondade liikmeid, üldse poliitikuid. See on kokkulepe, et me ei kirjuta anonüümseid kommentaare ja me ei kasuta libakontosid. Ma ei arva, et seda peab kuidagi pidulikult siin valimiseelses õhustikus tegema hakkama, aga tulevikule mõeldes oleks see kindlasti väga vajalik punkt poliitikute ja poliitikatöö eetikakoodeksis.

Ma veel kord tänan kõiki esinejaid kohale tulemast ja huvitavate ettekannete eest. Ma olen päris kindel, et koostööd Riigikogu ja teie vahel tuleb edaspidi jätkata. Aitäh!

11:56 Aseesimees Kalle Laanet

Aitäh! Keit Pentus-Rosimannus, palun!

11:56 Keit Pentus-Rosimannus

Austatud juhataja! Head kolleegid! Lugupeetud tänased ettekandjad, külalised! Muidugi, infojulgeolek on väga oluline teema. See on nii oluline, et sellega haakuvale valdkonnale pühendas väliskomisjon hiljuti terve raporti. Ja mul oli väga hea meel tänastest ettekannetest mitmeid tuttavaid nüansse tabada. Nagu siin täna mitu korda läbi käis, infooperatsioonide ja mõjutusoperatsioonide kasutamine võõrriigi poolt ei ole mingisugune uus avastus või uus teema. Aga nagu alla joonitud on: tehnikad, mida selleks kasutatakse, on järjest jultunumad ja järjest keerulisemat tehnoloogiat kasutavad.

Millele või, ütleme siis, kust tulenevale ohule me siin Eestis erilist tähelepanu pöörama peaksime? See ei ole mingi saladus, et meie jaoks lähtub kõige suurem oht idapiiri tagant: manipulatsioonid, infooperatsioonid, avaliku arvamuse kujundamine nii, et nendele meelepärased, nende vastu sõbralikud poliitikad ja ka poliitikud oleksid heas valguses, nende suhtes väga kriitilised poliitikad ja poliitikud aga halvemas valguses, diskrediteeritud. Seda me oleme näinud mitte ainult Eestis, vaid ka mitmes teises riigis. Samamoodi muidugi ka häkkimine, dokumentide varastamine, nende valikuline kasutamine avaliku arvamuse mõjutamiseks – see kõik on tavapärane arsenal, mida kasutatakse. Me oleme siin Eestis tihti arvamusel, et kuna meie oleme seda tüüpi trikke ja katseid näinud juba väga pikka aega, siis me oleme kuidagi immuunsemad. Me arvame, et me oleme kuidagi nii targad, et tunneme infooperatsiooni kaugelt ära. Minu arvates on siiski väga põhjendatud küsida, kas me ikka oleme nii nutikad ka siis, kui mängus on uued tehnoloogiad. Kas me ikka tunneme ära massiivse inforünnaku, kui seda tehakse meile arusaadavas keeles täpselt sihituna ja väga filigraanselt?

Üks teema, mis ka tänastest sõnavõttudest, ettekannetest ja ka küsimustest läbi käis, on sõnavabadus. Kas inforünnakute äratundmine ja nendele reageerimine võib kuidagi seada ohtu Eesti sõnavabaduse? On igal juhul selge, et sellist olukorda ei tohi tekkida. Aga ma tahan ikkagi ka täna siin rõhutada, et kui me räägime ohust ja infosõjast, siis me räägime võõrriigist lähtuvatest rünnakutest. Rõhk on sõnal "võõrriik". Organiseeritud massiivsed desinformatsioonikampaaniad on olnud üks põhilisi relvi, mida me oleme näinud ka mitmete hiljutiste valimiste mõjutamise puhul. Tegu pole sellistel puhkudel mitte mõne üksiku ja vaat et poolnaljaga tehtud sotsiaalmeediapostitusega, vaid organiseeritud massiivse, täpselt sihitud kampaaniaga, mis on keskendatud pingete õhutamisele ja ka rahva lõhestamisele. Muidugi oleks täiesti lootusetu sellele vastu astuda ilma meedia, kolmanda sektori ja ärisektori abita. Tooksin paralleeli küberrünnakutega: ka küberrünnakute puhul ei ole mõeldav, et riik suudaks neid ära hoida üksi, ainult oma jõuga. Vabal meedial aga on kogu selles tänapäevases sõjas väga suur kaitseroll ja see roll tugineb loomulikult just nimelt meedia eneseregulatsioonile.

Aga mida riik saab teha? Esiteks, olles nüüd selle teemaga mõnda aega päris põhjalikult tegelenud, ütlen ma, et killustatust on meil paraku selle teemaga tegelemisel veel üksjagu. Peaks olema üks kindel üksus, kes kogu seda valdkonda koordineerib ja mitte ainult ei koordineeri, vaid kelle juurde ka ladestub kogu sellealane oskusteave, kus tuntakse desinformatsioon ära ja kus oleks olemas kogemused, kuidas selle vastu võidelda. See on oluline. Tähtis on rõhutada, et me ei räägi mitte uue asutuse loomisest, vaid ühe konkreetse üksuse kindlaksmääramisest mõnes olemasolevas asutuses.

Palun lisaaega!

12:01 Esimees Eiki Nestor

Kolm minutit lisaaega.

12:01 Keit Pentus-Rosimannus

Paralleelina tuleks mõelda küberrünnakutele vastuseismisele. Taas, ei ole mõeldav, et iga asutus üksinda omaette põlve otsas nokitsedes sellele vastu hakkab. Keskne koordineerimine on ka küberrünnakute puhul loomulikult oluline, samamoodi inforünnakute puhul. Igasugune killustatus teeb meid rohkem haavatavaks. Teiseks, tuleb üle vaadata meie seadusandlik baas, midagi ei ole teha. Kas me oleme seadusandlikult valmis kiirelt reageerima, juhul kui hakatakse nendessamades infooperatsioonides või inforünnakutes kasutama *deepfake*´i? Kas meil on mehhanismid, mis

võimaldavad kiiret sekkumist? Seda tasub analüüsida. Ja kolmandaks, loomulikult ajakirjanduslik kriitiline kirjaoskus: oskus jälgida ja kindlaks teha, mis on allikad, kas allikad on usaldusväärsed. Sellel kõigel on suur tähtsus.

Ja nüüd päris lõpetuseks: ma olen oma üllatuseks märganud, et kui tuleb juttu infooperatsioonidest või vajadusest nende vastu võidelda, infosõjas võidelda, siis reageerivad väga valuliselt saali paremas servas istuvad konservatiivid. Miks nad tunnevad ennast puudutatuna, kui me räägime võõrriigist lähtuvast inforünnakust? Miks nende reaktsioon on sellisel puhul nii valulik? Ma arvan, et see on eraldi teema, aga seda tasub ilmselt ühel hetkel pisut analüüsida.

Kokkuvõtteks ma kordan sedasama, mida ma ütlesin siin paar päeva tagasi välispoliitika arutelul. See sõda, mida peetakse ja mis kas võidetakse või kaotatakse meie peades ja mille puhul relvana kasutatakse inforünnakuid ja infooperatsioone – see sõda käib juba ammu ja me peame seda võtma väga tõsiselt. Aitäh!

12:03 Esimees Eiki Nestor

Tanel Talve Sotsiaaldemokraatliku Erakonna fraktsiooni nimel, palun!

12:03 Tanel Talve

Tere, head kolleegid! Tere ka head külalised! Suur tänu tänase arutelu algatajatele ja ettekandjatele suurepärase ettekannete eest! Väga palju on juba enne mind ära räägitud, seetõttu ma teie kallist aega ei raiska ja teid väga pikalt kinni ei pea. Tahan lihtsalt ära markeerida sotsiaaldemokraatide fraktsiooni liikmena ja ka e-Eesti toetusrühma esimehena, et ma olen nende nelja aasta jooksul siin parlamendis e-Eesti teemasid käsitledes kokku puutunud sellise lähenemisega, et me kipume hästi palju rääkima erinevatest uutest e-teenustest. Muidugi on väga oluline, et meie inimestele saab tehnoloogia arenedes aina paremaid teenuseid pakkuda jne, aga üsna vähe oleme pööranud tähelepanu ja ka rääkinud just nimelt turvalisusest selle sõna kõige laiemas mõttes. Kui me räägime, et meie riik toimib aina rohkem ja rohkem just nimelt tänu e-lahendustele, siis kipume ära unustama sellise väikese pisiasja, et mis saab näiteks siis, kui elekter ära läheb. Ma olen rääkinud spetsialistidega, kes on varem vastutanud sellise traditsioonilise turvalisuse eest, et kuidas meie raadiomastid ja muud saatjad tööle jääksid, kui side maas on. Seal pidi päris suuri probleeme olema. Ühesõnaga, sellises suures e-vaimustuses ei tohi me ära unustada selliseid nüansse – ma arvan, et see on üsna oluline.

Ma kutsun teid üles, head kolleegid, siin Riigikogus etendama aktiivsemat rolli kõikide nende küsimuste arutelul, millest siin täna kõnelesid ka Andres, Keit ja härra Savisaar. Võtame aktiivsema rolli, ärme ootame ainult täidesaatva võimu käike! Nii suure pildi kui ka erinevate nüansside puhul oleme meie ka võimelised asju juhtima ja suunda näitama. Mulle tundub, et see on ka üks valdkond, kus me saame teha erakondadeülest koostööd, jäämata kinni erinevate maailmavaadete taha ja mille iganes taha veel. Nii et tihedamat koostööd järgmises koosseisus! Ja veel kord suur tänu selle üliolulise teema tõstatamise ja tänaste tõsiste ja sisukate ettekannete eest!

12:06 Esimees Eiki Nestor

Rohkem läbirääkimiste soovi ei ole. Riigikogu tänab Ilmar Raagi, Helen Eenmaa-Dimitrievat ja Ivo Juurveed. Aitäh! Selle päevakorrapunkti arutelu on lõppenud.

2. 12:06 Kaitseliidu seaduse muutmise seaduse eelnõu (786 SE) teine lugemine

12:06 Esimees Eiki Nestor

Järgmine päevakorrapunkt on Riigikogu liikme Ants Laaneotsa algatatud Kaitseliidu seaduse muutmise seaduse eelnõu teine lugemine. Ettekandja on riigikaitsekomisjoni liige Madis Milling, kes hoogsalt ja sõjaväelise rühiga saabub meie ette. Palun!

12:07 Madis Milling

Härra istungi juhataja! Taastan hingamise ja alustan. Ma ei arvestanud, et kolleeg Talve on täna nii sõnaaher. Niisiis, Riigikogu liige Ants Laaneots algatas eelnõu 20. detsembril 2018. aastal. Eelnõu esimene lugemine lõpetati 22. jaanuaril 2019. aastal. Muudatusettepanekute esitamise tähtajaks, mis oli

5. veebruar 2019 kell 17.15, ei esitatud eelnõu kohta väljastpoolt juhtivkomisjoni ühtegi muudatusettepanekut. Riigikaitsekomisjon kaasas eelnõu menetlusse alates eelnõu juhtivkomisjoni määramisest Kaitseliidu, keda esindasid Kaitseliidu ülem kindralmajor Meelis Kiili ja Kaitseliidu Peastaabi üldosakonna juhataja Lea Vainult. Riigikaitsekomisjon sai k.a 7. veebruaril eelnõu kohta siseminister Katri Raigi arvamuse, milles toetati eelnõu osaliselt. Sama päeva õhtul sai riigikaitsekomisjon kaitseminister Jüri Luigelt arvamuse, mille kohaselt Kaitseministeerium toetab eelnõu seletuskirjas kirjeldatud muudatuste eesmärgi ning seda, et nende saavutamiseks sobiv seaduseelnõu võetakse Riigikogus seadusena vastu. Sellele kirjale olid lisatud Kaitseministeeriumi ja Kaitseliidu koostöös valminud muudatusettepanekute projektid, millega täpsustatakse ja parendatakse eelnõu eesmärgiga tagada, et selle seadusena rakendamine võimaldaks eelnõu loomise ajendiks olnud probleeme lahendada ning seatud eesmärgi võimalikult hästi täita. Ühtlasi oli Kaitseministeeriumi ettepanekutes arvestatud ka Siseministeeriumi arvamusega. Vahemärkusena saan öelda: täna hommikul sain teada, et tänasel istungil toetas kõnesolevat eelnõu ka Vabariigi Valitsus, tingimusel, et arvestatakse Kaitseministeeriumi ettepanekutega.

Menetlusest. Riigikaitsekomisjon arutas eelnõu enne teisele lugemisele esitamist oma k.a 12. veebruari istungil, kus osalesid Kaitseministeeriumi õigus- ja haldusküsimuste asekanstler Erki Kodar, Kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna juhataja Anu Rannaveski, Kaitseliidu ülem kindralmajor Meelis Kiili, Kaitseliidu Peastaabi üldosakonna juhataja Lea Vainult, Siseministeeriumi sisejulgeoleku-, korra- ja migratsioonipoliitika asekanstler Raivo Küüt ning teised Kaitseministeeriumi ja Siseministeeriumi valitsemisala esindajad.

Lähemalt muudatusettepanekutest. Detailsed põhjendused on eelnõu teise lugemise seletuskirjas olemas. Riigikaitsekomisjoni muudatusettepanekud lähtuvad kaitseminister Jüri Luige k.a 7. veebruari kirjas esitatud Kaitseministeeriumi arvamuse ettepanekutest. Eelnimetatud ettepanekud on riigikaitsekomisjonis muudetud ja vormistatud Riigikogu eelnõu menetlemise juhendi ja tava alusel. Muudatusettepanekute loetelu koostamisel lähtus riigikaitsekomisjon Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 102 lõikest 2, mille kohaselt muudatusettepanekud, mille esitaja on sama ning mis on omavahel sisuliselt seotud, kantakse muudatusettepanekute loetellu ühe ettepanekuna.

Riigikaitsekomisjon esitas muudatusettepanekud punktide kaupa uue tervik sõnastusega, et vältida üksikute tekstiosade ja sõnade eraldi muutmist, mis viinuks muudatusettepanekute loetelu veelgi pikemaks. Seetõttu ongi eelnõu tekst valdavalt alla joonitud. Näitena saab tuua muudatusettepaneku nr 1, mis peaaegu kattub eelnõu esimese lugemise sõnastusega, kuid tervikmuudatusettepaneku esitamise tõttu on see eelnõu tekstis terviklikult alla joonitud. Nagu eespool mainitud Kaitseministeeriumi arvamuses öeldud, on riigikaitsekomisjoni muudatusettepanekud sisuliselt eelnõu täpsustavad ega muuda eelnõu põhieesmärgi ning uued regulatsioonid ei erine algsest eelnõust põhimõtteliselt. Riigikaitsekomisjoni k.a 12. veebruari istungil osalenud Siseministeeriumi asekanstler Raivo Küüt toetas Kaitseministeeriumi ettepanekuid, mis vormistati riigikaitsekomisjoni muudatusettepanekutena, kuid möönab, et Kaitseliidu kohaldatavad meetmed tuleb üle vaadata ka riigikaitseõiguse revisjoni raames. Omal poolt saan lisada, et käimasoleva riigikaitseõiguse revisjoni käigus vaadatakse üle kõik riigikaitsevaldkonna seadused. Seega on riigikaitsekomisjoni muudatusettepanekutes väljendatud nii Siseministeeriumi, Kaitseministeeriumi kui ka Vabariigi Valitsuse toetust.

Lühidalt teie ette pandud eelnõu üldpõhimõtetest, mis olid ka algatatud eelnõus. Kaitseväge antakse laiem võimalus kaasata Kaitseliitu sõjalise riigikaitse ülesannete täitmisele, näiteks rahvusvahelisse sõjalisel koostöösse ja valmistumisele riigi sõjaliseks kaitseks. Parandatakse seaduses olevad viited, mis juba kehtivas õiguses on seotud Kaitseliidu kaasamisega. Ühtlasi muudetakse kaitseliitlaste sotsiaalseid tagatiseid ning näiteks sätestatakse, et varasema kümne tasustamata puhkusepäeva asemel võib tööandjalt saada 30 päeva sõjalisel väljaõppes osalemiseks, pääste, korra- ja kaitseväge ülesande täitmisele kaasamisel. Kaitseliidul on õigus maksta kõigi 30 päeva eest hüvitist. Äsja nimetatud finantseerimine toimub Kaitseliidu eelarvest. Kui Kaitseliit kaasatakse Vabariigi Valitsuse korraldusel näiteks korra- ja kaitseväe ülesannete täitmisele, siis kannab kulud kaasav asutus. Kaitseväge juhatajale antakse õigus volitada Kaitseliidu ülemat või Kaitseliidu struktuuriüksuse juhti kinnitama ettevalmistatavate sõjaaja üksuste dokumentatsiooni. Kaitseliit valmistab niikuinii ette Kaitseväge sõjaaja üksusi ning muidu tal puuduks õigus teise asutuse dokumente kinnitada. Muudatusettepanekute tulemusena viidaks Kaitseliidus ka relvaloal andmine ja peatamine ühtsetele alustele relvaseadusega. Sätestatakse, et Kaitseliit ja Kaitseväge võivad teineteise taristut ja vara kasutada ilma riigivara

seadusega ettenähtud tasuta. Kaitseliidule antakse õigus luua sõjaväeliseks väljaõppeks ajutiselt valvata ala, mida võivad valvata vastava väljaõppe saanud tegevliikmed.

Kokkuvõtteks. Palun kolleegidel toetada riigikaitsekomisjoni muudatusettepanekuid ja nendest tulenevalt eelnõu uut teksti. Teatavasti on 26 000 liikmega Kaitseliit riigikaitse olulisim alustala. Selle seadusega saavad kaitseliitlased tõhusamad sotsiaalsed tagatised, et paremini panustada riigikaitse, ning kokku võttes viib eelnõu Kaitseliidu tegevused kvalitatiivselt järgmisele tasandile, mis tugevdab tuntavalt Eesti riigi kaitsevõimet. Ja lõpetuseks. Riigikaitsekomisjon otsustas oma k.a 12. veebruari istungil (konsensusega) teha Riigikogule ettepaneku eelnõu teine lugemine lõpetada. Tänan!

12:15 Esimees Eiki Nestor

Kas Riigikogu liikmetel on riigikaitsekomisjoni esindajale küsimusi? Ei ole. Aga juhatajal on. Austatud riigikaitsekomisjoni esindaja Madis Milling! Miks peaks Riigikogu esimees ja täiskogu juhataja mitte kasutama oma õigust eelnõu teine lugemine katkestada põhjusel, et kogu tekst on allajoonitud ehk uus? Miks ma peaks seda õigust mitte kasutama?

12:16 Madis Milling

Kahjuks, jah, ka vaatamata läbitud psühholoogiaõpingutele ei oska ma teise inimese sisse näha. Aga Riigikogu juhatajal on õigus selline ettepanek teha. Sel juhul jääb mul üle küsida, kas see on Riigikogu esimehe ettepanek või Riigikogu juhatuse ettepanek.

12:16 Esimees Eiki Nestor

Juhatajal on õigus katkestada eelnõu lugemine momentaanselt, kui tekst on uus. Ja üleüldse mingit juhatust ei ole vaja. Ma palusin sult vastust, miks ma seda ei peaks tegema. Ma hea meelega ei tee seda. Ma olen selle üle väga rõõmus. Aga seleta ära ka rahvasaadikutele, miks neilt võetakse ära õigus siia seadusesse muudatusi teha.

12:17 Madis Milling

Ei võeta ära õigust muudatusi teha. Nagu ma ka ütlesin, muudatusettepanekute esitamise tähtjaks ei esitatud eelnõu kohta väljastpoolt juhtivkomisjoni mitte ühtegi muudatusettepanekut.

12:17 Esimees Eiki Nestor

Nüüd tuli ka rahvasaadikutelt küsimusi. Kas mulle või ettekandjale? Ettekandjale. Keit Pentus-Rosimannus, palun!

12:17 Keit Pentus-Rosimannus

Aitäh! Teie seda debatti või omavahelist dialoogi oli muidugi väga huvitav jälgida. Ma küsiks ettekandjalt nii: kas põhjus, miks seda mitte katkestada, võib olla selles, et juhtivkomisjon, kes alati kõikide eelnõude puhul on eelnõu läbitöötaja ja menetleja, on seda eelnõu väga põhjalikult arutanud ja teinud ettepaneku just sellisel kujul ta saalile teiseks lugemiseks esitada ning kui teine lugemine lõpetatakse, siis selliselt ka vastu võtta? Kas see võib olla see põhjus?

12:17 Madis Milling

See on üks põhjustest. Nimelt, eelnõu menetlemise käigus tuli väga palju ettepanekuid, normitehnilisi ja sisulisi, nii Siseministeeriumilt kui ka Kaitseministeeriumilt. Samamoodi nagu kaitseväeteenistuse seaduse muutmisega – mida me arutasime siin eile, kui mu mälu mind ei peta – proovisid Siseministeerium ja Kaitseministeerium ning nende mõlema ministeeriumi hallatavad asutused leida mitmeski küsimuses kompromissi, on ka selle seadusega. Jah, kõik muudatusettepanekud leidsid riigikaitsekomisjonis konsensusliku toetuse.

12:18 Esimees Eiki Nestor

Tänan, rahvasaadik Keit Pentus-Rosimannus, selle küsimuse eest! Jaak Madison, palun!

12:18 Jaak Madison

Aitäh, austatud Riigikogu istungi juhataja! Hea ettekandja! Kui ma loen seletuskirja teiseks lugemiseks, siis siit nähtub väga selgesti, et näiteks Vabariigi Valitsus ei ole eelnõu kohta teiseks lugemiseks oma arvamust esitanud. Ehk me võime järeldada, et Vabariigi Valitsus on olnud nõus selle eelnõu teisele lugemisele saatmisega. Samuti pole ükski auväärne Riigikogu liige kasutanud võimalust soovi korral muudatusettepanekuid esitada. Kas see vastab tõele? Seetõttu lugupeetud Riigikogu esimehe väide, miks ei saa Riigikogu liikmed muudatusettepanekuid esitada, ei ole väga korrektne ja tõene. Nagu eespool juba mainitud sai, on riigikaitsekomisjon olnud kõikide muudatusettepanekutega konsensuslikult nõus. Komisjonis on minu teada kõikide poliitiliste parteide esindajad. Seetõttu, mis võib teie arvates olla see põhjus, miks Riigikogu esimees ja istungi juhataja sooviks praegu teist lugemist katkestada?

12:19 Madis Milling

Komisjoni ettekandjana ma saan vastata teie mõningatele küsimustele. Komisjon tõesti oma istungil ei arutanud Riigikogu esimehe võimalikku mõttekäiku. Tõepoolest, teise lugemise ajaks ei olnud Vabariigi Valitsus oma arvamust avaldanud, aga nagu ma oma ettekande alguses ütlesin, ütles Vabariigi Valitsus oma tänasel istungil selle välja ja toetab seda eelnõu.

12:20 Esimees Eiki Nestor

Aitäh! Austatud rahvasaadikud! Kuidagi koomiline on hakata täiskogu eelviimasel tööpäeval seletama, kuidas Riigikogu töötab. Ma juhin teie tähelepanu sellele, et siinse teksti kohta ei ole te keegi saanud mitte ühtegi muudatusettepanekut esitada – selle teksti kohta siin. Aga kuna komisjon saavutas konsensuse ja Vabariigi Valitsus ka lõpuks eelnõu toetas, siis on teine lugemine lõpetatud. Aa, ei saa olla. Järsku tahate läbi rääkida? Ei soovi. Vaatame siis muudatusettepanekud läbi. Neid on kokku seitse: esimene, teine, kolmas, neljas, viies, kuues, seitsmes. Eelnõu 786 teine lugemine on lõpetatud.

3. 12:21 Politsei ja piirivalve seaduse, päästeteenistuse seaduse ning kaitseväeteenistuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seaduse eelnõu (768 SE) teine lugemine

12:21 Esimees Eiki Nestor

Järgmisena on meie päevakorras Vabariigi Valitsuse algatatud politsei ja piirivalve seaduse, päästeteenistuse seaduse ning kaitseväeteenistuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seaduse eelnõu 768 teine lugemine. Õiguskomisjoni ettekandja on Hardi Volmer. Palun!

12:21 Hardi Volmer

Lugupeetud spiiker! Austet kolleegid! Ma panen ette spetsiaalsed lugemisprillid. Ülevaade eelnõu menetlusest juhtivkomisjonis esimese ja teise lugemise vahel. Eelmainitud eelnõu esimene lugemine toimus 16. jaanuaril k.a. Õiguskomisjon valmistas eelnõu teist lugemist ette kahel istungil: 31. jaanuaril ja 12. veebruaril. Komisjoni istungitel osalesid Siseministeeriumi personalipoliitika osakonna õigusnõunik Svetlana Meister ning Politsei- ja Piirivalveameti peadirektori asetäitja varade alal Janne Pikma. Muudatusettepanekute esitamise tähtajaks, 23. jaanuariks k.a esitasid kaks muudatusettepanekut Riigikogu liikmed Kalvi Kõva, Hardi Volmer, Mati Raidma, Madis Milling, Jaanus Karilaid ja Toomas Paur. Need on muudatusettepanekute loetelu punktid nr 1 ja 2. Muudatusettepanekutega kaotatakse politsei ja piirivalve seadusest piirang, mille kohaselt ei maksta politseiametnikele eripensioni ametikohal teenistuses oleku ajal, ning sellega seoses muudetakse politsei ja piirivalve seadust (pärastpoole PPVS). Idee nende muudatusettepanekute algatamiseks pärineb Siseministeeriumilt, kes on seda teemat analüüsinud ja neid muudatusi komisjonis ka selgitas. Vajadus piirang kaotada on tingitud Eesti demograafilisest ja majanduslikust olukorrast, sest käes on aeg, kus väga suur hulk politseiametnikke võib minna pensionile. Samuti on politseiteenistust viimastel aastatel mõjutanud politseiametnike konkursside luhtumine, mis on kasvanud 70%-le. Politsei- ja Piirivalveameti prognooside kohaselt siirdub aastatel 2019–2025 pensionile 1235 politseiametnikku. Eespool kirjeldatud probleemide lahendamise üks võimalus on kaotada keeld saada samal ajal politseipensioni ja töötada edasi politseiteenistuses. Praegu makstakse politseiametniku pensioni

isikule, kes jätkab töötamist mõnel muul kutsealal või ametikohal, aga mitte politseiametnikuna politseiteenistuses töötamise ajal. PPA esindaja selgitas komisjonis, et 2018. aastal tehti kõikide politseiametnike seas küsitlus, mis näitas, et enamik politseinikke jätkaks teenistust ka pärast pensionile jäämist, kui neil oleks võimalik saada eripensioni. Samuti soodustavad muudatused seni politseiteenistusest lahkunud politseiametnike naasmist politseiteenistusse, sest neil tekib õigus nii politseiametniku väljateenitud aastate pensionile kui ka politseiametniku palgale. Siseministeeriumi esindaja ütles, et kõnealuse piirangu seadmisel ei leidnud nad, et seda oleks eelnõude seletuskirjades põhjendatud. Selgitati, et selline piirang võib olla pärit väljateenitud aastate pensionide seadusest (kaunikõlalise lühendiga VAPS), mis sätestab, et VAPS-i alusel ei maksta pensioni, kui pensionisaaja jätkab töötamist oma kutsealal. Samas selgitati, et VAPS-i regulatsioon erineb eripensionide regulatsioonist selle poolest, et seda pensioni makstakse põhjusel, et inimene ei ole enam võimeline oma kutsealal töötama, mistõttu ei saa seda võrrelda politseiametniku eripensioniga. Lisaks toodi esile, et ühena eranditest kehtib politseinike suhtes siiski võimalus edasi töötada ning saada samal ajal VAPS-i. Samuti toodi näiteks, et ka avaliku teenistuse seadus reguleerib ametniku riikliku vanaduspensioni suurendamist teenistusstaži alusel 10%–50% ulatuses ja ametnik ei pea pensioni suurenduse saamisel avalikust teenistusest lahkuma. Veel selgitati, et muudatustega väheneks praegusel juhul isikute ebavõrdne kohtlemine. See on Riigikogu liikmete algatatud muudatusettepanekute kokkuvõtlik sisu. Komisjonis toimus loomulikult nende muudatuste üle ka arutelu. Raivo Aeg andis teada, et ei saa eelnõu toetada ilma eelneva põhjaliku analüüsida. Tema hinnangul tuleks koos eri osapooltega kaaluda nii poolt- kui ka vastuargumente. Ta juhtis tähelepanu, et nende muudatuste puhul on analüüsimata politseiorganisatsioonile kaasnevad mõjud tervikuna, ning ütles, et kõne all olev muudatus lükkab vaid probleemi lahendamist edasi, mitte aga ei lahenda seda, kuna olemasolevad politseiametnikud lähevad ikkagi pensionile. Et politseiametnikud oleksid teenistuses kauem, tuleks kõnelda politseinike sissetulekutest ja muudest motivaatoritest. Härra Aeg tõi esile ka selle, et kui muudame ühe eripensioni liigi puhul pensioni maksmise põhimõtet, makstes seda teenistuse ajal, võib sellega kaasneda teiste ametipensionäride ootus eripensionide süsteemi muutmiseks. Komisjonis leiti, et võrdse kohtlemise põhimõttest lähtudes tuleks omavahel võrrelda kõiki ametipensionide saajaid. Raivo Aeg rääkis veel sellest, et seaduse kohaselt ei ole võimalik saada näiteks prokuröri ametipensioni ja töötada edasi prokurörina, küll aga on võimalik saada politseipensioni ja töötada edasi prokurörina. Sama probleem on kohtunike ja kaitseväge teenistujatega. Härra Aeg ütles, et võib-olla tuleks luua ealine piir, millest alates eripensioni ja töötasu samal ajal ei maksta. Mati Raidma leidis, et õigustatud ootust rakendatakse juhul, kui kelleltki midagi ära võetakse, aga selle eelnõuga seda ei tehta ja pole põhjust sellist hirmu tunda. Uno Kaskpeit oli seisukohal, et kõnealune muudatus tekitaks politseis täiendavaid sisepingeid ja veel suurema ametnike puudujäägi, muudatuste tulemusel aga jäävad alles n-ö kabinetiametnikud, samas kui pensionile lähevad patrullpolitseinikud. Politsei- ja Piirivalveameti esindaja ei olnud sellega nõus. Ta juhtis tähelepanu sellele, et nn kabinetiinimeste puhul on juba praegu võimalus vormistada politseipension ning nad jätkavad töötamist politseis avaliku teenistuse seaduse (ATS) alusel, samas kui nn eesliini-inimesed, näiteks patrullpolitseinikud, sama seaduse alusel teenistust jätkata ei saa, sest ainult ametnikud võivad kohaldada vahetut sundi. Samuti käsitlesime osaliselt Justiitsministeeriumi 12. veebruari arvamust eelnõu muudatuste kohta. Raivo Aeg arvas, et võib-olla tasuks kaaluda Justiitsministeeriumi välja pakutud staažitasude süsteemi, aga Siseministeerium staažitasu loomist ühele sihtgrupile ei toetanud, kuna see tekitab ebavõrdsust ning sellega kaasneb ka kulu. Istungitel toimunud arutelude tulemusena arvestas õiguskomisjon Riigikogu liikmete muudatusettepanekut nr 1 täielikult ja nr 2 osaliselt. Õiguskomisjon algatas omalt poolt Siseministeeriumi ettepanekute alusel kolm muudatusettepanekut ja muudatusettepanekute loetelus on need punktid nr 3–5. Kõikide muudatuste täpsemad põhjendused on kirjas muudatusettepanekute loetelus nende muudatuste juures. Muudatusettepanek nr 1 on eespool nimetatud Riigikogu liikmete esitatud. Juhtivkomisjon on seda arvestanud täielikult, erapooletuid ei olnud, vastu olid Olga Ivanova ja Uno Kaskpeit eelnimetatud seltskonnast. See puudutab politseiametnike pensionide ümberarvutamist teenistusest lahkumisel. Muudatusettepanek nr 2 on eelnõu keskne muudatus ja selle on samuti esitanud eespool nimetatud Riigikogu liikmed. Selle kohaselt tunnistatakse kehtetuks piirang, mis ei luba saada pensioni ja töötada samal ajal politseiteenistuses. See on toodud eelnõu § 1 punktis nr 11. Eelnõu § 1 punkt 12 täpsustab seda, et kui inimene jätkab töötamist kaitseväge teenistuses või prokuröriteenistuses, siis saab tema ka politseipensioni vastavalt politsei ja piirivalve seadusele. Samas leidis Siseministeerium redaktsiooniliste muudatuste tegemise käigus, et kuna piirang nagunii kaob, siis

ei ole vahet, kus inimesed edaspidi töötavad. Nad saavad ka väljateenitud eripensioni ning eraldi ei pea rõhutama prokuratuuris või kaitseväeteenistuses töötamist. Seetõttu võiks politsei ja piirivalve seaduse § 117 lõike 10 kehtetuks tunnistada. Ja see muudatus kajastub ka õiguskomisjoni muudatusettepanekus nr 3. Seega oli juhtivkomisjoni otsus arvestada muudatusettepanekut osaliselt. Poolt taas kaheksa kohalolnut: Jaanus Karilaid, Jüri Saar, Mati Raidma, Toomas Paur, Vilja Toomast, Urve Tiidus, Toomas Vitsut ja Hardi Volmer. Vastu ei olnud keegi, erapooletuid oli kaks: taas Olga Ivanova ja Uno Kaskpeit. Muudatusettepanekust nr 2 tulenevalt esitas õiguskomisjon muudatusettepaneku nr 3, milles on muudetud § 1 punkti 12 tulenevalt eespool antud selgitusest, miks tunnistatakse kehtetuks PPVS § 117 lõige 10. Teisalt on eelnõu § 1 punktis 13 politsei ja piirivalve seaduse muudatus, mis puudutab politseiteenistusse naasvaid politseiametnikke ja see muudatus on seotud seaduse jõustumise kuupäevaga. Komisjon otsustas, et seaduse jõustumise ajaks on k.a 1. mai. Sellest tulenevalt on politseiametnikul, kes naaseb pärast 1. maid politseiteenistusse, samad tingimused politseiteenistuses olevate politseiametnikega ning tal on õigus nii politseiametniku pensionile kui ka politseiametniku palgale. Seega, õiguskomisjoni muudatus puudutab seaduse jõustumise aega ja muus osas arvestas komisjon Riigikogu liikmete muudatusettepanekut nr 2. Juhtivkomisjon otsustas arvestada seda täielikult. Kohal oli vähemus ja see oli konsensuslik, st kõik neli kohalolijat olid üksiti poolt: Jaanus Karilaid, Hardi Volmer, Jüri Saar ja Toomas Paur.

Komisjonis küsiti ka teenistusse naasvatele ametnikele kehtestatud nõuete ja tingimuste kohta. Siseministeeriumi esindaja selgitas, et teenistusse võtmisel ja naasmisel rakendatakse politseiametnikele katseaega. Samuti on politseiametnikele kehtestatud tervise, kutsesobivuse ja hariduse nõuded. Politsei- ja Piirivalveameti esindaja lisas, et füüsilised ning eriettevalmistust puudutavad katsed toimuvad igal aastal. Jüri Saar juhtis tähelepanu, et muudatus tõstab politseinike keskmist vanust. Ta küsis, kas ministeerium tunneb selle pärast muret. Siseministeeriumi esindaja selgitas, et Eesti inimeste keskmine eluiga pikeneb ja see kajastub ka politseinike keskmises vanuses. PPA esindaja nõustus, et töötajate keskmine vanus on suhteliselt kõrge, nimelt 41 aastat. Samas, elanikkond vananeb ja seetõttu muutuvad ka probleemid, millega politsei peab tegelema. Muudatusettepaneku nr 4 oli komisjonile esitanud Siseministeerium. Ministeeriumi esindaja selgitas, et kuna 2020. aasta 1. jaanuarist kaovad politseiteenistusse tulijatele eripensionid ära ning PPVS-i vastavasisulised sätted tunnistatakse kehtetuks, jäävad kehtima politseiametniku pensionikindlustuse sätted nendele, kes teenistuses on. Selleks muudetakse veel jõustumata kaitseväeteenistuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadust ning eelnõu pealkiri muutub. See on siis politsei ja piirivalve seaduse, päästeteenistuse seaduse ning kaitseväeteenistuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seadus. Õiguskomisjon algatas muudatusettepaneku ja otsustas arvestada seda täielikult, konsensuslikult: Jaanus Karilaid, Raivo Aeg, Jüri Saar, Mati Raidma, Toomas Paur, Vilja Toomast, Urve Tiidus, Toomas Vitsut, Hardi Volmer, Olga Ivanova, Uno Kaskpeit. Muudatusettepanekuga nr 5 otsustati, et seadus jõustub k.a 1. mail. Õiguskomisjon algatas muudatusettepaneku ja otsustas arvestada seda täielikult eelnimetatud konsensuslega.

Juhtivkomisjoni menetluslikud otsused ja ettepanekud. Õiguskomisjon otsustas k.a 31. jaanuari istungil järgmist: ettepanek võtta eelnõu täiskogu päevakorda 14. veebruaril k.a (konsensuslikult), teha ettepanek teine lugemine lõpetada (täielikus koosmeeles) ja saata kolmandale lugemisele, kui teine lõpetatakse, järgmisel nädalal, 20. veebruaril k.a (taas täielikus koosmeeles), teha ettepanek viia läbi eelnõu lõpphääletus (jälle olid kõik rõõmsasti nõus). Õiguskomisjon toetas k.a 12. veebruari istungil eelnõu kolmanda lugemise otsust konsensuslikult. Nii, see oli lühike ülevaade nendest kahest istungist.

12:35 Esimees Eiki Nestor

Küsimused ettekandjale. Johannes Kert, palun!

12:35 Johannes Kert

Täna, härra esimees! Politsei efektiivne toimimine on kindlasti vaja alal hoida. Minu küsimus on aga selline: kas õiguskomisjon analüüsis selle eelnõu menetlemise käigus ka põhjuseid, miks meil on raske värvata politseiteenistusse noori uusi ametnikke? Miks uusi ei tule peale, miks me peame pensionäre hoidma ja tagasigi kutsuma?

12:36 Hardi Volmer

Aitäh küsimuse eest! Pean tunnistama, et nii süvasotsiaalseks see keskustelu või debatt komisjonis ei läinud. Küllap pigemini seetõttu, et aega mitte kulutada, sest need põhjused on paraku laialt teada. Needsamad põhjused, me võime ju neid laiendada, üks ole, näiteks meie õpetajatele, pedagoogidele ja ülikooli õppejõududele, probleemid on analoogsed. Ma võin ju isikliku teabe pinnalt mingi analüüsi teha, aga seda te vaevalt vajate, me teame kõik, miks see nii on. Seesama, pensionid on üks osa sellest probleemist, peale selle töötasu jne.

12:37 Esimees Eiki Nestor

Raivo Aeg, palun!

12:37 Raivo Aeg

Aitäh, hea eesistuja! Hea ettekandja! Jätsite küll mainimata, et ma osalesin küll, jah, seal koosolekul, arutelul, aga jätsin hääletamata, mööndes, et probleem vajab lahendamist. Minu hinnangul olid muudatusettepanekud tehtud räpakalt ja mõjusid analüüsivalt. Nagu te isegi praegu väitsite, analüüsi ei ole tehtud ka selle kohta, mis on juhtunud järelkasvuga jne. Ka kõiki laiemaid mõjuanalüüse seal ette ei kantud, neid ei ole arvestatud. Probleem vajab loomulikult käsitlemist, sellepärast mina tegingi ettepaneku seda asja natukene laiemalt vaadata. Kuna te ise olete ka muudatusettepanekute algataja, siis eeldatavasti te pidite aru saama, millele te oma allkirja andsite. Kui seni on eripensioni mõte olnud see, et inimesed peavad saama võimaluse varem raskelt töölt lahkuda, sest nad lihtsalt ei saa teatud vanusepiirist alates seda tööd enam edasi teha mingitel asjaoludel, siis nüüd kogu see ideoloogia ju muutub. Kas me oleme siis siinemaani olnud täiesti valel teel?

12:38 Hardi Volmer

Aitäh küsimast! Jah, küsimuse esimese poole kohta ütlen, et palun väga vabandust, tõesti. See oli muide kirjas selles paksus patakas, millest nüüd on tehtud lühireferaat. Ma lugesin seda äsja ja mäletan, et seal oli selgelt kirjas teie hääletamata jätmine ja seisukohavõtt seeläbi. Ma ei ütleks, et me oleme siinemaani olnud valel teel. Küllap see on üks osa üleüldisest hädast, üks ole. Sisuliselt me ju üritame sellega piltlikult öeldes, ma ei tea, kõõgis lahvatanud tuld kustutada, samal ajal nähes, et elutoa ukse alt tuleb paksu suitsu. Ma ei suuda kuidagi siin praegu paremini seda edasi anda. See on pidev protsess, nagu me armastame sellistel puhkudel öelda. See on üks osa sellest protsessist. Need meetmed on valulikud ja pahatihti tavakodanikule paistab, et need riivavad kellegi õiglustunnet, on ebaõiglased jne. Mingeid liigutusi tuleb teha, nii hädine kui minu vastus ka ei olnud.

12:40 Esimees Eiki Nestor

Ain Lutsepp, palun!

12:40 Ain Lutsepp

Aitäh, härra esimees! Austatud ettekandja! Küsimus ikka ja jälle: eripensionid. Eripensionite kaotamine sellisel kujul, nagu praegu on tehtud, on viga. See viga vajab parandamist. Sa ütlesid ettekandes, et see leidis ka komisjonis natuke rohkem käsitlemist. Palun ütle, kas oli erinevaid arvamusi ja milline on tulemus!

12:40 Hardi Volmer

Aitäh, armas Ain! Küll vastaks sulle. Ma saan aru küll, et sa tahtsid mul praegu sellega elegantselt vaiba alt ära tõmmata. Millised olid eriarvamused? Ma lugesin terve hulga ette ja mul on üks patakas, mille ma võin praegu portfelist välja võtta ja veel neid ette lugeda. Neid oli päris palju, nii et ...

12:41 Esimees Eiki Nestor

Rohkem küsimusi ei ole. Aitäh, Hardi Volmer!

12:41 Hardi Volmer

Aitäh! Palun väga vabandust, Ain!

12:41 Esimees Eiki Nestor

Avan läbirääkimised. Riigikogu liikmetel läbirääkimiste soovi ei ole. Vaatame läbi muudatusettepanekute tabeli.

Muudatusettepanek nr 1, esitajad Kalvi Kõva, Hardi Volmer, Mati Raidma, Madis Milling, Jaanus Karilaid ja Toomas Paur, arvestatud täielikult. Muudatusettepanek nr 2, esitanud samad Riigikogu liikmed, arvestatud osaliselt. Muudatusettepanek nr 3 õiguskomisjonilt, loomulikult arvestatud täielikult. Neljas õiguskomisjonilt, arvestatud täielikult, ja viies õiguskomisjonilt, arvestatud täielikult. Eelnõu 768 teine lugemine on lõpetatud.

Ja nüüd, austatud Riigikogu, kui vaadata kella, siis me peame langetama protseduurilise otsuse.

Austatud Riigikogu, panen hääletusele Isamaa fraktsiooni ettepaneku pikendada täiskogu istungit päevakorra ammendumiseni, kuid mitte kauem kui kella 14-ni. Palun võtta seisukoht ja hääletada!

Hääletustulemused

Selle ettepaneku poolt oli 19 Riigikogu liiget, vastuolijaid ega erapooletuid ei olnud. Riigikogu täiskogu istungi tööaega on pikendatud päevakorra ammendumiseni, kuid mitte kauem kui kella 14-ni.

4. 12:44 Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (658 SE) teine lugemine

12:44 Esimees Eiki Nestor

Meie järgmine päevakorrapunkt on Vabariigi Valitsuse algatatud karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 658 teine lugemine. Komisjoni ettekandja on õiguskomisjoni esimees Jaanus Karilaid. Palun!

12:44 Jaanus Karilaid

Hea juhataja! Head kolleegid! Eelnõu algatas tõesti Vabariigi Valitsus 2018. aasta 12. juunil. Esimene lugemine suures saalis toimus 24. oktoobril 2018. Ettepanekute esitamise tähtajaks, sama aasta 7. novembriks ei esitatud Riigikogust ühtegi muudatusettepanekut.

Tuletan meelde eelnõu paar olulisemat eesmärki. Eelnõu üldine eesmärk on kalduvuskuritegevuse vähendamine ja ühiskondliku turvalisuse suurendamine. Luuakse võimalus kohaldada eluaegset vangistust varasema retsidiivse minevikuga isikutele, kes on uuesti toime pannud tapmise või seksuaalkuriteo, samuti välistatakse korduvalt seksuaalkuritegusid või teisi raskemaid kuritegusid toime pannud isikute karistuse täielikult tingimisi kohaldamata jätmine. Antakse raske kuriteo ohvriks langenud kannatanule võimalus avaldada arvamust süüdlase ennetähtaegse vabastamise kohta.

Muudatuse eesmärk on pöörata senisest enam tähelepanu kannatanute õigustele ja kurjategija vastutusele oma tegude tagajärgi heastada. Ohtlike kalduvuskurjategijatega seonduvalt korrastatakse ka eluaegse vangistuse regulatsiooni. Kehtiva õiguse kohaselt saab eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabaneda alles 30-aastase vangistuse kandmise järel. Eelnõuga võimaldatakse paigutada eluaegset vangistust kandev kinnipeetav avavanglasse, kui ta on vangistusest ära kandnud vähemalt 23 aastat. Luuakse võimalus vabastada eluaegset vangistust kandev kinnipeetav tingimisi ennetähtaegselt, kui ta on vangistusest ära kandnud vähemalt 25 aastat. Eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikule pannakse kohustus alluda käitumiskontrollile, et tagada tema turvaline taasühiskonnastamine. Luuakse võimalused välismaalasega kokkuleppemenetluse raames sõlmida kokkulepe riigist lahkumiseks, millega kaasneb sissesõidukeeld.

Õiguskomisjon arutas eelnõu teise lugemise ettevalmistamist 18. detsembri, 29. ja 31. jaanuari istungil. 18. detsembri istungil osalesid peale Justiitsministeeriumi esindaja veel Politsei- ja Piirivalveameti esindaja, advokatuuri esindaja, Riigiprokuratuuri esindaja ja Siseministeeriumi esindaja. 31. jaanuaril osales ka justiitsminister. Komisjon otsustas 29. ja 31. jaanuari istungil teha eelnõu kohta 21 muudatusettepanekut, mille esitas õiguskomisjonile Justiitsministeerium. Õiguskomisjon arvestas kõiki ettepanekuid konsensusega ning 31. jaanuari istungil suunas komisjon eelnõu teisele lugemisele täiskogu päevakorda 14. veebruariks 2019 ettepanekuga teine lugemine lõpetada ja saata eelnõu kolmandale lugemisele, juhul kui teine lõpetatakse. Otsustati teha ettepanek viia läbi eelnõu lõpphääletus 20. veebruaril 2019. Kõik menetluslikud otsused tegi komisjon konsensusega. Aitäh!

12:48 Esimees Eiki Nestor

Küsimused ettekandjale. Krista Aru, palun!

12:48 Krista Aru

Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja! Te nimetasite ja ka seletuskirjas on märgitud, et Vabariigi Valitsus algatas seaduseelnõu juunis ja esimene lugemine toimus oktoobris. Kas juuni ja oktoobri vahel midagi ka põhimõtteliselt muutus või oli see lihtsalt tööde korralduse järk, mis siis jõudis seaduseelnõu juurde?

12:48 Jaanus Karilaid

Aitäh, lugupeetud rahvasaadik! See on iseenesest fantastiline, kui küsija ise küsib ja aitab siis ka ettekandjal ära vastata. Jah, nii see oligi. See oli ilus suvevaheaeg, ilus suvi oli, päikest oli hästi palju. Olulisemad muudatused tegi Justiitsministeerium ikkagi juba, nagu ma eelnevalt nimetasin, peale sügisistungjärku.

12:49 Esimees Eiki Nestor

Rohkem Riigikogu liikmetel küsimusi ei ole. Aitäh! Avan läbirääkimised. Läbirääkimiste soovi ei ole. Juhtivkomisjon on esitanud eelnõu 658 kohta 21 muudatusettepanekut. Vaatame need läbi. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20. ja 21. Juhtivkomisjoni ettepanek on eelnõu 658 teine lugemine lõpetada. Eelnõu teine lugemine on lõpetatud. Jõudu kõigile! Kohtume esmaspäeval.

Istungi lõpp kell 12.50.